

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

Кваліфікаційна робота

магістра

на тему «Недержавне пенсійне забезпечення: практика та перспективи
розвитку»

Виконав: студент 2 курсу групи 8.0721-фк-з
спеціальності 072 Фінанси, банківська справа та
страхування, освітня програма фінанси і кредит

В.О. Бородаєнко

Керівник к.е.н., доцент Горбунова А.В.

Рецензент к.ф.-м.н., доцент Кисільова І.Ю

Запоріжжя – 2022

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет економічний
Кафедра фінансів, банківської справи та страхування
Освітній рівень магістр
Спеціальність 072 Фінанси, банківська справа та страхування
Освітня програма фінанси і кредит

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____ А.П. Кущик

« ____ » _____ 2022 року

**З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ**

Бородаєнку Владиславу Олександровичу

1. Тема роботи: «Недержавне пенсійне забезпечення: практика та перспективи розвитку»
керівник роботи: Горбунова А.В., к.е.н., доцент
затверджені наказом ЗНУ від 09 червня 2022 р. № 641-с.
2. Строк подання студентом роботи: 14 листопада 2022 р.
3. Вихідні дані до роботи: дані фінансової звітностей, Державної служби статистики України, а також монографічні дослідження та наукові статті вітчизняних і зарубіжних авторів.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): визначити сутність, та фактори, які впливають на процеси поширення недержавних пенсійних фондів, визначити основні принципи та методи управління ними; провести аналіз розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні.
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): кваліфікаційна робота містить 1 табл.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	Горбунова А.В., доцент	10.08.2022 р.	10.08.2022 р.
2	Горбунова А.В., доцент	16.09.2022 р.	16.09.2022 р.
3	Горбунова А.В., доцент	05.11.2022 р.	05.11.2022 р.

7. Дата видачі завдання: 20 червня 2022 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Складання бібліографії та вивчення літературних джерел	09.07.2022 р. – 30.07.2022 р.	виконано
2.	Виконання вступу	01.08.2022 р. – 09.08.2022 р.	виконано
3.	Виконання розділу 1	10.08.2022 р. – 15.09.2022 р.	виконано
4.	Виконання розділу 2	16.09.2022 р. – 04.10.2022 р.	виконано
5.	Виконання розділу 3	05.11.2022 р. – 06.12.2022 р.	виконано
6.	Формулювання висновків	07.11.2022 р. – 09.12.2022 р.	виконано
7.	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії	10.12.2022 р. – 11.12.2022 р.	виконано
8.	Подання роботи на кафедру	12.12.2022 р.	виконано

Студент _____ В.О. Бородаєнко
(підпис) (ініціали та прізвище)

Керівник роботи _____ А.В. Горбунова
(підпис) (ініціали та прізвище)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ І.Ю. Кисільова
(підпис) (ініціали та прізвище)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 96 с., 7 рис., 6 табл., 76 джерела.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є поглиблення теоретичних положень і розробка практичних рекомендацій з удосконалення системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Відповідно до цієї мети у роботі було поставлено і вирішено такі завдання:

- обґрунтувати роль недержавного пенсійного забезпечення в складі системи пенсійного страхування в Україні;
- розкрити організаційно-правові засади функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення;
- проаналізувати сучасні тенденції та проблеми функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні;
- оцінити практику використання залучених коштів системою недержавного пенсійного забезпечення;
- окреслити сучасні проблеми та напрями вдосконалення недержавного пенсійного забезпечення в Україні;
- вивчити зарубіжний досвід функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення та можливостей його застосування у вітчизняній практиці.

Об'єкт дослідження – система недержавного пенсійного забезпечення.

Предмет дослідження – теоретичні та практичні засади функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення.

Методи досліджень: діалектичний метод пізнання, системний, комплексний та структурно-функціональний підхід, кількісний аналіз, методи дедукції та індукції, аналізу та синтезу, метод математичного моделювання.

НЕДЕРЖАВНИЙ ПЕНСІЙНИЙ ФОНД, СИСТЕМА НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ПЕНСІЙНЕ СТРАХУВАННЯ, НЕДЕРЖАВНЕ ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ПЕНСІЙНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

SUMMARY

Qualifying work: 96 p., 7 fig., 6 tab., 76 references.

The purpose and tasks of the research. The purpose of the work is to deepen the theoretical provisions and develop practical recommendations for improving the system of non-state pension provision in Ukraine. In accordance with this goal, the following tasks were set and solved in the work:

- justify the role of non-state pension provision as part of the pension insurance system in Ukraine;
- reveal the organizational and legal principles of the functioning of the non-state pension system;
- to analyze modern trends and problems of functioning of the system of non-state pension provision in Ukraine;
- evaluate the practice of using funds raised by the non-state pension system;
- carry out an assessment of the effectiveness of the functioning of the system of non-state pension provision;
- outline current problems and directions for improvement of non-state pension provision in Ukraine;
- to study the foreign experience of the functioning of the system of non-state pension provision and the possibilities of its application in domestic practice.

The object of the study is the system of non-state pension provision.

The subject of the study is the theoretical and practical principles of the functioning of the non-state pension system.

Research methods. The research is based on the dialectical method of understanding economic phenomena and processes. When writing the sections of the work, the following scientific methods of research were applied: generalization, systematization, grouping, synthesis - when revealing the theoretical foundations of the functioning of the non-state pension system; methods of economic analysis, grouping, comparison - when evaluating the practice of functioning of non-state pension insurance; synthesis, grouping, comparison and a number of others - when

outlining the prospects for increasing the efficiency of the functioning of pension insurance, attracting and investing funds by non-state pension funds.

NON-GOVERNMENT PENSION FUND, NON-GOVERNMENT PENSION SYSTEM, PENSION INSURANCE, NON-GOVERNMENT PENSION, PENSION SYSTEM OF UKRAINE

ЗМІСТ

ВСТУП.....	8
1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ.....	11
1.1 Сутність недержавного пенсійного забезпечення в Україні.....	11
1.2 Система та регуляторна база недержавного пенсійного забезпечення.....	15
2 ОЦІНЮВАННЯ СТАНУ ТА ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ НПЗ В УКРАЇНІ.....	26
2.1 Оцінювання стану недержавних пенсійних фондів України.....	26
2.2 Аналіз діяльності корпоративного недержавного пенсійного фонду Національного банку.....	36
2.3 Інвестиційний дохід пенсійних фондів.....	43
2.4 Витрати недержавних пенсійних фондів.....	46
3 МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НПЗ.....	49
3.1 Сучасні проблеми та напрями вдосконалення недержавного пенсійного забезпечення в Україні	49
3.2 Майбутнє пенсійних заощаджень: автоматичне зарахування.....	57
3.3 Зарубіжний досвід НПЗ та можливість його використання у вітчизняній практиці.....	62
3.4 Перспективи розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні.....	68
ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	89

ВСТУП

Проблема реформування пенсійного забезпечення сьогодні актуальна в більшості країнах світу, незалежно від рівня економічного розвитку, що зумовлено старінням населення та ускладненням економічної ситуації. Пенсійне забезпечення громадян в Україні є однією з найскладніших та соціально гострих проблем. У більшості людей, які досягли пенсійного віку, рівень пенсії є нижчим за прожитковий мінімум. За таких умов необхідність внесення реформ у пенсійну систему не викликає сумнівів.

Пенсійна система, яка залишилась Україні як спадок від СРСР, є застарілою та незбалансованою. Пенсійний фонд щоразу більше потребує дотацій з бюджету. А оскільки Україна належить до країн із швидким темпом старіння населення, що обумовлює систематичне погіршення співвідношення громадян працездатного та непрацездатного віку, щорічно зростає навантаження на працюючу частину осіб і на бюджет країни. Тобто солідарна пенсійна система на сьогоднішній день є неефективною.

Держава заклала основні напрями пенсійної реформи, суть якої полягає у переході до трирівневої пенсійної системи, де 1-й рівень – це солідарна система державного пенсійного страхування, 2-й рівень – накопичувальна система державного пенсійного страхування, і 3-й рівень – система недержавного пенсійного забезпечення. Важливе значення для забезпечення економічного розвитку України, а також підвищення рівня життя пенсіонерів має запровадження недержавного пенсійного забезпечення через функціонування недержавних пенсійних фондів (НПФ), що є відносно новим видом фінансових послуг на вітчизняному ринку. Недержавне пенсійне забезпечення є частиною інституту пенсійного забезпечення. Функціонування добровільного пенсійного накопичення базується на зацікавленості кожної працездатної особи у самостійному матеріальному забезпеченні після виходу на пенсію. Питання пенсійного забезпечення досліджувало багато вчених. Що стосується

безпосередньо недержавного пенсійного забезпечення, то йому приділяли значну увагу такі науковці як: Н.П.Дригваль, М.М.Клемпарський, К.О.Костана, О.В. Петрушка, Л.Є.Момотюк, Л.П.Шумна, О.М.Ярошенко, В.І. Міщенко, Ю.В. Вітка, В.В. Гордієнко, Ю.М. Коваленко, О.В. Ярошенко.

Мета і завдання дослідження. Мета даної кваліфікаційної роботи полягає у визначенні місця недержавного пенсійного забезпечення у системі пенсійного забезпечення України, дослідити основні напрями та особливості розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні на сучасному етапі. Досягнення вказаної мети зумовило необхідність вирішення таких завдань:

- дослідити теоретичні засади недержавного пенсійного забезпечення;
- проаналізувати практику організації недержавного пенсійного забезпечення в Україні;
- визначити напрями запровадження зарубіжного досвіду недержавного пенсійного забезпечення в Україні та можливості його використання у вітчизняній практиці.

Об'єктом дослідження є система недержавне пенсійне забезпечення. Предмет дослідження – теоретичні та практичні засади організації функціонування недержавного пенсійного забезпечення бюджетного процесу в Україні.

Методи дослідження. В процесі дослідження використано загальні методи наукового пізнання: при дослідженні сутності недержавного пенсійного забезпечення - метод наукової абстракції; в процесі аналізу цифрових показників - порівняльний аналіз та аналіз ретроспективних даних. Також використовувалися логічний та історичний методи, деталізація, систематизація і узагальнення даних, графічні методи дослідження.

Теоретичну й методологічну основу дослідження складають сучасні наукові положення економічної теорії, нормативно-правові документи, що стосуються досліджуваного питання, концепції економічного розвитку, теоретичні висновки та узагальнення вітчизняних і зарубіжних вчених економістів, що містяться у спеціальній, монографічній, та періодичній

літературі. Інформаційною базою кваліфікаційної роботи є наукові публікації з питань недержавного пенсійного забезпечення, закони і нормативні документи, матеріали Міністерства фінансів України, Державного комітету статистики України, монографічна література, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених з питань інвестиційних аспектів функціонування пенсійного страхування, звітні дані Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, матеріали науково-практичних конференцій, періодичних видань та офіційних сайтів органів державної влади у мережі інтернет.

1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

1.1 Сутність недержавного пенсійного забезпечення в Україні

Недержавне пенсійне забезпечення в Україні базується на засадах добровільної участі фізичних осіб і роботодавців у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах і в порядку, передбаченому Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення»

Загальнообов'язкова державна система пенсійного забезпечення не здатна надати високий рівень пенсії при низьких розмірах обов'язкових пенсійних відрахувань і несприятливих демографічних умовах.

Участь у недержавному пенсійному забезпеченні в Україні дозволяє створити додатковий до обов'язкового державного пенсійного забезпечення джерело пенсійних виплат і забезпечити більш високий рівень життя при досягненні пенсійного віку.

Принципи недержавного пенсійного забезпечення в Україні:

- законодавче визначення умов недержавного пенсійного забезпечення (страхування);
- зацікавленість фізичних осіб у недержавному пенсійному забезпеченні;
- добровільність створення пенсійних фондів юридичними та фізичними особами, об'єднаннями фізичних осіб та об'єднаннями юридичних осіб;
- добровільна участь фізичних осіб у системі недержавного пенсійного забезпечення та вибір виду пенсійної виплати, крім випадків передбачених законом;
- добровільність прийняття роботодавцем рішення про здійснення внесків на користь своїх працівників до системи недержавного пенсійного забезпечення;

- економічна зацікавленість роботодавця у здійсненні пенсійних внесків на користь своїх працівників до системи недержавного пенсійного забезпечення (страхування);

- неможливість відмови роботодавця від здійснення пенсійних внесків до системи недержавного пенсійного забезпечення на користь своїх співробітників, якщо роботодавець почав вчинення таких внесків;

- рівність усіх учасників пенсійного фонду, які беруть участь в одній пенсійній схемі;

- розмежування активів пенсійного фонду від активів його засновників і суб'єктів, що надають послуги фонду, з метою зробити неможливим банкрутство пенсійного фонду;

- визначення розміру пенсійної виплати залежно від суми пенсійних активів, які обліковуються на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду;

- гарантування фізичним особам реалізації прав, наданих їм законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» (страхування);

- цільове та ефективне використання пенсійних коштів;

- державне регулювання розміру тарифів на послуги, які надаються в системі недержавного пенсійного забезпечення;

- відповідальність суб'єктів системи недержавного пенсійного забезпечення за порушення норм;

- державне регулювання діяльності з недержавного пенсійного забезпечення та нагляд за виконанням.

Недержавне пенсійне забезпечення здійснюється пенсійними фондами.

Недержавний пенсійний фонд – юридична особа, створена відповідно до закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» (страхування), яка має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує та провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам фонду.

Основу добровільного недержавного пенсійного забезпечення складають недержавні пенсійні фонди, які за видами поділяються на відкриті, корпоративні та професійні.

У рамках системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні працівники мають можливість робити внески в обраний ними недержавний пенсійний фонд. Важливим є той момент, що система недержавного пенсійного забезпечення дозволяє також залучати гроші роботодавців для формування пенсійних заощаджень своїх працівників, таким чином, це ще більше буде сприяти підвищенню рівня життя громадян на заслуженому відпочинку. Передбачається, що для підприємств, у виробництві яких використовуються шкідливі ресурси, здійснення відрахувань у недержавні пенсійні фонди стане обов'язковим. Внески в недержавні пенсійні фонди, як з боку роботодавців, так і їх працюючих осіб, а також отриманий на них інвестиційний дохід користується податковими пільгами. Розмір пенсій в системі недержавних пенсійних фондів в Україні залежить від розміру пенсійних внесків та терміну, протягом якого ці внески накопичувалися, а також отриманого та розподіленого на них інвестиційного доходу.

Основні характеристики НПФ:

- створюються на підставі рішення засновників;
- не мають на меті одержання прибутку для його подальшого розподілу між засновниками;
- недержавне пенсійне забезпечення є виключним видом діяльності НПФ. Проведення пенсійними фондами інших видів діяльності, не передбачених Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» забороняється;
- НПФ – юридична особа, яка має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує та провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників;
- активи пенсійного фонду формуються за рахунок внесків до пенсійного фонду та інвестиційного прибутку від інвестування пенсійних активів;
- за видами НПФ поділяються на: відкриті, корпоративні та професійні;

- юридична особа може бути засновником одночасно не більше одного корпоративного або професійного пенсійного фонду. Така юридична особа може бути засновником одного або більше відкритих пенсійних фондів;

- після реєстрації в Держфінпослуг НПФ забороняється змінювати їх вид та назву, які визначені в Статуті;

- заборонено проводити реорганізацію НПФ шляхом поділу або виділення, приєднання, злиття фондів різних типів;

- дозволяється приєднання та злиття НПФ одного виду;

- єдиним органом управління НПФ є рада фонду (для здійснення контролю над поточною діяльністю фонду та вирішення основних питань, пов'язаних з діяльністю фонду);

- Умови та порядок недержавного пенсійного забезпечення учасників встановлюється у вигляді пенсійних схем (невід'ємне доповнення до статуту НПФ);

- розміри пенсійних виплат розраховуються виходячи з сум пенсійних коштів, які обліковуються на індивідуальних пенсійних рахунках учасників;

- Накопичені на індивідуальному пенсійному рахунку учасника кошти є його власністю. У разі смерті учасника його пенсійні активи підлягають спадкоємства згідно з цивільним законодавством.

- НПФ не може бути оголошений банкрутом і ліквідований за законодавством про банкрутство. Ліквідація НПФ здійснюється за рішенням засновників НПФ або їх правонаступників;

- НПФ не несе зобов'язань за зобов'язаннями держави, держава не несе відповідальності за зобов'язаннями НПФ.

1.2 Система та регуляторна база недержавного пенсійного забезпечення

Конституція України визначила право громадян на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

Важливим кроком на шляху до забезпечення права громадян на соціальний захист було реформування пенсійної системи.

Так, 1 січня 2004 року набрав чинності Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», який визначив структуру системи пенсійного забезпечення в Україні, яка складається з трьох рівнів.

Перший рівень — солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (далі - солідарна система), що базується на засадах солідарності і субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду на умовах та в порядку, передбачених цим Законом.

Другий рівень — накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (далі - накопичувальна система пенсійного страхування), що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді або у відповідних недержавних пенсійних фондах - суб'єктах другого рівня системи пенсійного забезпечення та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах та в порядку, передбачених законом.

Третій рівень — система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань

у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення.

У зв'язку з реформуванням системи пенсійного забезпечення в Україні і впровадженням її трирівневої системи з'явився новий елемент — недержавне пенсійне забезпечення, який становить систему накопичувального пенсійного забезпечення.

Варто зазначити, що законодавство про недержавне пенсійне забезпечення складається із Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення», законодавства про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, законів України «Про страхування», «Про банки і банківську діяльність», «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)», «Про цінні папери і фондову біржу», «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» та інших нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до цього Закону.

Передусім необхідно відмітити, що з 1 січня 2004 року набрав чинності Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» (далі – Закон), який визначив правові, економічні та організаційні засади недержавного пенсійного забезпечення в Україні та врегулював правовідносини, пов'язані з цим видом діяльності.

Згідно з цим Законом система недержавного пенсійного забезпечення — це складова частина системи накопичувального пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі фізичних та юридичних осіб, крім випадків, передбачених законами, у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат.

Розглядаючи порушене питання слід зазначити, що недержавне пенсійне забезпечення здійснюється на принципах, зокрема:

- добровільності створення пенсійних фондів юридичними та фізичними особами, об'єднаннями фізичних осіб та об'єднаннями юридичних осіб;

- добровільної участі фізичних осіб у системі недержавного пенсійного забезпечення та вибору виду пенсійної виплати, крім випадків, передбачених цим Законом;

- добровільності прийняття роботодавцем рішення про здійснення пенсійних внесків на користь своїх працівників до системи недержавного пенсійного забезпечення;

- неможливості необґрунтованої відмови роботодавця від здійснення пенсійних внесків до системи недержавного пенсійного забезпечення на користь своїх працівників, якщо роботодавець розпочав здійснення таких пенсійних внесків;

рівноправності всіх учасників пенсійного фонду, які беруть участь в одній пенсійній схемі.

Крім того, слід звернути увагу на суб'єктний склад правовідносин у системі недержавного пенсійного забезпечення, який включає:

- недержавні пенсійні фонди;
- страхові організації, які уклали договори страхування довічної пенсії — страхування ризику настання інвалідності або смерті;
- банківські установи, які уклали договори про відкриття пенсійних депозитних рахунків;
- вкладників та учасників пенсійних фондів, учасників накопичувальної системи пенсійного страхування;
- вкладників пенсійних депозитних рахунків;
- фізичних та юридичних осіб, які уклали договори страхування довічної пенсії — страхування ризику настання інвалідності або смерті; засновників пенсійних фондів;
- роботодавців — платників корпоративних пенсійних фондів;
- саморегульвні організації суб'єктів, які надають послуги у сфері недержавного пенсійного забезпечення;

- органи державного нагляду і контролю у сфері недержавного пенсійного забезпечення;
- адміністраторів пенсійних фондів;
- компанії з управління активами;
- зберігачів;
- аудиторів;
- осіб, які надають консультаційні та агентські послуги відповідно до цього Закону.

Окремо слід зупинитись на таких суб'єктах недержавного пенсійного забезпечення, як недержавні пенсійні фонди, учасники, вкладники та засновники недержавних пенсійних фондів.

Недержавні пенсійні фонди (далі – пенсійні фонди) створюються на підставі рішення засновників та не мають на меті одержання прибутку для його подальшого розподілу між засновниками.

Недержавне пенсійне забезпечення є для пенсійних фондів виключним видом діяльності. Проведення пенсійними фондами іншої діяльності, не передбаченої цим Законом, забороняється.

За видами пенсійні фонди можуть утворюватися як відкриті пенсійні фонди, корпоративні пенсійні фонди та професійні пенсійні фонди.

Пенсійний фонд має власне найменування, в якому повинні бути зазначені вид фонду, слова «недержавний пенсійний фонд» або «пенсійний фонд», та яке відрізняється від найменувань будь-яких інших пенсійних фондів, створених на території України.

Єдиним органом управління пенсійного фонду є рада пенсійного фонду (рада фонду).

Пенсійний фонд для забезпечення своєї діяльності користується послугами осіб, визначених цим Законом, на підставі відповідних договорів, які укладаються з цими особами радою фонду.

При цьому, пенсійний фонд не може брати на себе зобов'язання, не пов'язані з діяльністю з недержавного пенсійного забезпечення. Пенсійний

фонд не несе відповідальності за зобов'язаннями третіх осіб і не має права передавати свої зобов'язання перед учасниками та вкладниками фонду третім особам, крім випадків, передбачених цим Законом.

Пенсійний фонд не несе відповідальності за зобов'язаннями держави, а держава не несе відповідальності за зобов'язаннями пенсійного фонду, що зазначається у кожному пенсійному контракті.

Юридична особа, діяльність якої фінансується за рахунок Державного бюджету України або місцевих бюджетів, має право бути засновником корпоративного пенсійного фонду або здійснювати пенсійні внески до вже створених пенсійних фондів лише у випадках, коли створення таких фондів або здійснення пенсійних внесків передбачено законами України або рішенням відповідних місцевих рад. Заснування такими юридичними особами відкритих пенсійних фондів забороняється. Кошти, перераховані до будь-якого пенсійного фонду будь-яким вкладником, не є власністю держави або органів місцевого самоврядування.

Учасником пенсійного фонду (далі – учасник фонду) є фізична особа, на користь якої сплачуються пенсійні внески до недержавного пенсійного фонду і яка має право або набуде право на одержання пенсійних виплат з такого фонду.

Слід зазначити, що учасниками фонду можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства. Участь фізичних осіб у будь-якому недержавному пенсійному фонді є добровільною. Фізична особа може бути учасником кількох пенсійних фондів за власним вибором.

Пенсійні виплати можуть здійснюватися учаснику фонду або його спадкоємцю.

Особа, яка сплачує пенсійні внески на користь учасника фонду шляхом перерахування коштів до недержавного пенсійного фонду відповідно до умов пенсійного контракту та закону, є вкладником фонду.

Вкладником фонду може бути сам учасник фонду, подружжя, діти, батьки, роботодавець учасника фонду або професійне об'єднання, членом якого є учасник фонду.

У будь-якому пенсійному фонді його учасники можуть бути одночасно і вкладниками такого фонду.

Учасники відкритого пенсійного фонду мають право залишатися його учасниками у разі припинення здійснення пенсійних внесків на їх користь.

Накопичені пенсійні кошти в сумі розміру пенсійних внесків, що сплачені на користь учасника фонду, та отриманого на його користь прибутку (збитку) пенсійного фонду, є власністю такого учасника, якою він розпоряджається згідно з цим Законом.

Умови та порядок недержавного пенсійного забезпечення учасників фонду встановлюються у вигляді пенсійних схем, які є невід'ємним додатком до статуту недержавного пенсійного фонду.

Необхідно відмітити, що засновником відкритого пенсійного фонду можуть бути будь-які одна чи декілька юридичних осіб з урахуванням обмежень, встановлених Законом.

Засновником корпоративного пенсійного фонду може бути юридична особа-роботодавець або декілька юридичних осіб-роботодавців, до яких можуть приєднуватися роботодавці-платники.

Засновником (засновниками) професійного пенсійного фонду можуть бути об'єднання юридичних осіб-роботодавців, об'єднання фізичних осіб, включаючи професійні спілки (об'єднання професійних спілок), або фізичні особи, пов'язані за родом їх професійної діяльності (занять).

Юридична особа може бути одночасно засновником не більш як одного корпоративного чи одного професійного пенсійного фонду. Водночас, така юридична особа може бути засновником одного або більше відкритих пенсійних фондів.

Крім того, слід відзначити, що у разі створення пенсійного фонду кількома засновниками один із засновників має право вийти з їх складу в порядку, передбаченому статутом пенсійного фонду, попередивши про це інших засновників та учасників фонду, на користь яких він сплачував пенсійні внески за власні кошти, не пізніше ніж за шість місяців до виходу з числа

засновників пенсійного фонду. Варто, також, зупинитись на питанні, яке висвітлює види пенсійних виплат, що здійснюють недержавні пенсійні фонди.

Так, пенсійні фонди відповідно до Закону можуть здійснювати такі види пенсійних виплат, як пенсія на визначений строк та одноразова пенсійна виплата.

Виплата пенсії на визначений строк здійснюється адміністратором пенсійного фонду:

- за бажанням учасника фонду, який має право на отримання пенсійних виплат відповідно до його заяви;
- на вимогу учасника фонду (з дня виникнення у нього права згідно з умовами пенсійного контракту на страхування довічної пенсії, якщо придбання довічного ануїтету може негативно вплинути на розмір пенсійних виплат).

Пенсія на визначений строк розраховується виходячи із строку не менш як десять років від початку здійснення першої виплати.

Водночас, пенсійна виплата може здійснюватися адміністратором одноразово на вимогу учасника фонду в разі:

- медично підтвердженого критичного стану здоров'я (онкозахворювання, інсульт тощо) або настання інвалідності учасника фонду;
- коли сума належних учаснику фонду пенсійних коштів на дату настання пенсійного віку учасника фонду не досягає мінімального розміру суми пенсійних накопичень, встановленого національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг;
- виїзду учасника фонду на постійне проживання за межі України.

Крім того, пенсійна виплата здійснюється одноразово спадкоємцям учасника фонду адміністратором.

Варто зазначити, що підставами для здійснення пенсійних виплат пенсійними фондами є:

- досягнення учасником фонду пенсійного віку, визначеного відповідно до цього Закону;
- визнання учасника фонду інвалідом;

- медично підтверджений критичний стан здоров'я (онкозахворювання, інсульт тощо) учасника фонду;

- виїзд учасника фонду на постійне проживання за межі України;
смерть учасника фонду.

При цьому, необхідно відмітити, що пенсійний вік, після досягнення якого учасник фонду має право на отримання пенсійної виплати, визначається за заявою учасника фонду, форма якої встановлюється національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, крім випадків, коли пенсійний вік визначається пенсійним контрактом відповідно до закону, що встановлює обов'язковість відрахувань на недержавне пенсійне забезпечення для окремих категорій громадян.

Пенсійний вік, що визначається учасником фонду, може бути меншим або більшим від пенсійного віку, який надає право на пенсію за загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням, але не більше ніж на 10 років, якщо інше не визначено законами.

Учасник фонду має право змінити визначений ним пенсійний вік шляхом подання про це заяви адміністратору не пізніше ніж за 15 робочих днів до настання визначеного ним пенсійного віку.

Необхідно також, звернути увагу на те, що пенсійні виплати з пенсійного фонду здійснюються незалежно від отримання виплати за загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням або з інших джерел.

Таким чином, із прийняттям Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» кожній особі, яка є учасником недержавного пенсійного фонду, при досягненні певного віку надано право на отримання додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат, які здійснюються за рахунок накопичених у недержавному пенсійному фонді та облікованих на індивідуальному пенсійному рахунку грошових коштів.

Щодо регуляторної бази НПЗ, основні засади функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні визначено Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення».

Недержавне пенсійне забезпечення є виключним видом діяльності пенсійного фонду. НПФ створюється на підставі рішення засновників і не має на меті одержання прибутку для її подальшого розподілу між засновниками. Весь прибуток НПФ розподіляється між учасниками Фонду.

Для здійснення своєї діяльності Фонд залучає адміністратора, компанію з управління активами та зберігача, які здійснюють спеціалізовану ліцензійну діяльність.

Активи пенсійного фонду відокремлені від активів засновників, роботодавців-платників, адміністратора, КУА, банку-зберігача, що забезпечує збереження пенсійних активів, навіть у разі банкрутства чи ліквідації цих організацій. На пенсійні активи не може бути накладене стягнення за зобов'язаннями засновників пенсійного фонду та його обслуговуючих організацій.

Активи пенсійного фонду розподіляються між різними фінансовими інструментами, що дає змогу знизити інвестиційні ризики і зберегти пенсійні кошти. Пенсійні активи, що накопичуються в пенсійному фонді, можуть бути використані виключно для інвестиційної діяльності пенсійного фонду, виконання зобов'язань перед учасниками та для оплати витрат, пов'язаних зі здійсненням недержавного пенсійного забезпечення.

Активи пенсійного фонду відокремлені від активів засновників, роботодавців-платників, адміністратора, КУА, банку-зберігача, що забезпечує збереження пенсійних активів, навіть у разі банкрутства чи ліквідації цих організацій. На пенсійні активи не може бути накладене стягнення за зобов'язаннями засновників пенсійного фонду та його обслуговуючих організацій.

Активи пенсійного фонду розподіляються між різними фінансовими інструментами, що дає змогу знизити інвестиційні ризики і зберегти пенсійні кошти. Пенсійні активи, що накопичуються в пенсійному фонді, можуть бути використані виключно для інвестиційної діяльності пенсійного фонду,

виконання зобов'язань перед учасниками та для оплати витрат, пов'язаних зі здійсненням недержавного пенсійного забезпечення.

Згідно із чинним законодавством України, учасник НПФ стає власником пенсійних коштів із моменту їх надходження на його індивідуальний пенсійний рахунок. Учасник пенсійного фонду має право на переведення своїх пенсійних накопичень до іншого НПФ, у страхову організацію чи на банківський пенсійний рахунок. У разі смерті учасника пенсійного фонду накопичені пенсійні кошти виплачуються його спадкоємцям.

Чинним законодавством України встановлено кваліфікаційні вимоги до працівників компанії з управління активами, адміністратора і банку-зберігача (вища освіта, стаж роботи, професійна підготовка, підтвердження кваліфікації), що дає змогу забезпечити їхній достатній професійний рівень.

Чинним законодавством України встановлено функціональні й технічні вимоги до програмного забезпечення адміністратора, що дає можливість забезпечити надійне збереження інформації про кошти на індивідуальних пенсійних рахунках учасників пенсійного фонду.

Чинним законодавством України передбачені граничні тарифи винагород за послуги адміністратора, компанії з управління активами і банка-зберігача. У разі створення корпоративного недержавного пенсійного фонду одноосібним засновником, такі витрати бере на себе одноосібний засновник.

НПФ не може бути оголошений банкрутом і ліквідований згідно з чинним законодавством України про банкрутство. У разі ліквідації НПФ усі пенсійні накопичення переводяться до іншого недержавного пенсійного фонду, у страхову організацію чи банк.

Система контролю в сфері НПЗ складається з таких рівнів: державний контроль, взаємний контроль суб'єктів НПЗ, контроль з боку саморегульованих організацій, контроль з боку учасників НПФ, громадський контроль.

Існує система внутрішньої звітності пенсійного фонду та обслуговуючих організацій перед зборами засновників і відповідними державними органами, що дає можливість проконтролювати кожен етап у русі пенсійних накопичень.

Таким чином, НПЗ складова частина системи накопичувального пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі фізичних та юридичних осіб, крім випадків, передбачених законами, у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання учасниками недержавного пенсійного страхування пенсійних виплат. НПФ забезпечують механізм мобілізації фінансових ресурсів, забезпечують їх рух у пенсійній системі та формують певний інвестиційний потенціал для внутрішньої економіки країни.

2 ОЦІНЮВАННЯ СТАНУ ТА ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ НПЗ В УКРАЇНІ

2.1 Оцінювання стану недержавних пенсійних фондів України

Система недержавного пенсійного забезпечення становить третій рівень пенсійної системи. Її розбудова здійснюється починаючи з 2004 р. після набрання чинності Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення». Основу такої системи становлять недержавні пенсійні фонди.

Основною метою інвестування пенсійних активів є отримання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат разом із забезпеченням дохідності пенсійних активів вище рівня інфляції та залучення довгострокових інвестиційних ресурсів, необхідних для модернізації економіки.

Для того, щоб оцінити сучасний стан недержавного пенсійного забезпечення України, визначити проблеми та перспективи їх функціонування, необхідно проаналізувати динаміку загальних показників, що характеризують НПФ.

Станом на 31.03.2021 р. в Державному реєстрі фінансових установ містилася інформація про 63 недержавні пенсійні фонди та 20 адміністраторів НПФ (станом на 31.03.2020 р. у Державному реєстрі налічувалось 63 НПФ та 22 адміністратори). При цьому, слід зазначити, що аналітична інформаційна довідка сформована за даними 19 адміністраторів щодо діяльності 58 діючих недержавних пенсійних фондів.

Крім того, міститься інформація про 1 одноосібного засновника, який прийняв рішення про самостійне здійснення адміністрування створеного ним корпоративного недержавного пенсійного фонду (отримав ліцензію на провадження діяльності з адміністрування такого недержавного пенсійного

фонду та відповідно до законодавства не потребує внесення до Державного реєстру фінансових установ).

Згідно з даними, наданими адміністраторами на виконання вимог Положення про порядок складання, подання та оприлюднення адміністратором недержавного пенсійного фонду адміністративних даних, у тому числі звітності з недержавного пенсійного забезпечення, затвердженого рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку 23 липня 2020 року № 379, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 04 вересня 2020 року за № 847/3513, недержавні пенсійні фонди зареєстровано у 9 регіонах України (рис.2.1). Найбільша кількість НПФ зосереджена у м. Києві – 40, або 69,0% від загальної кількості діючих НПФ.

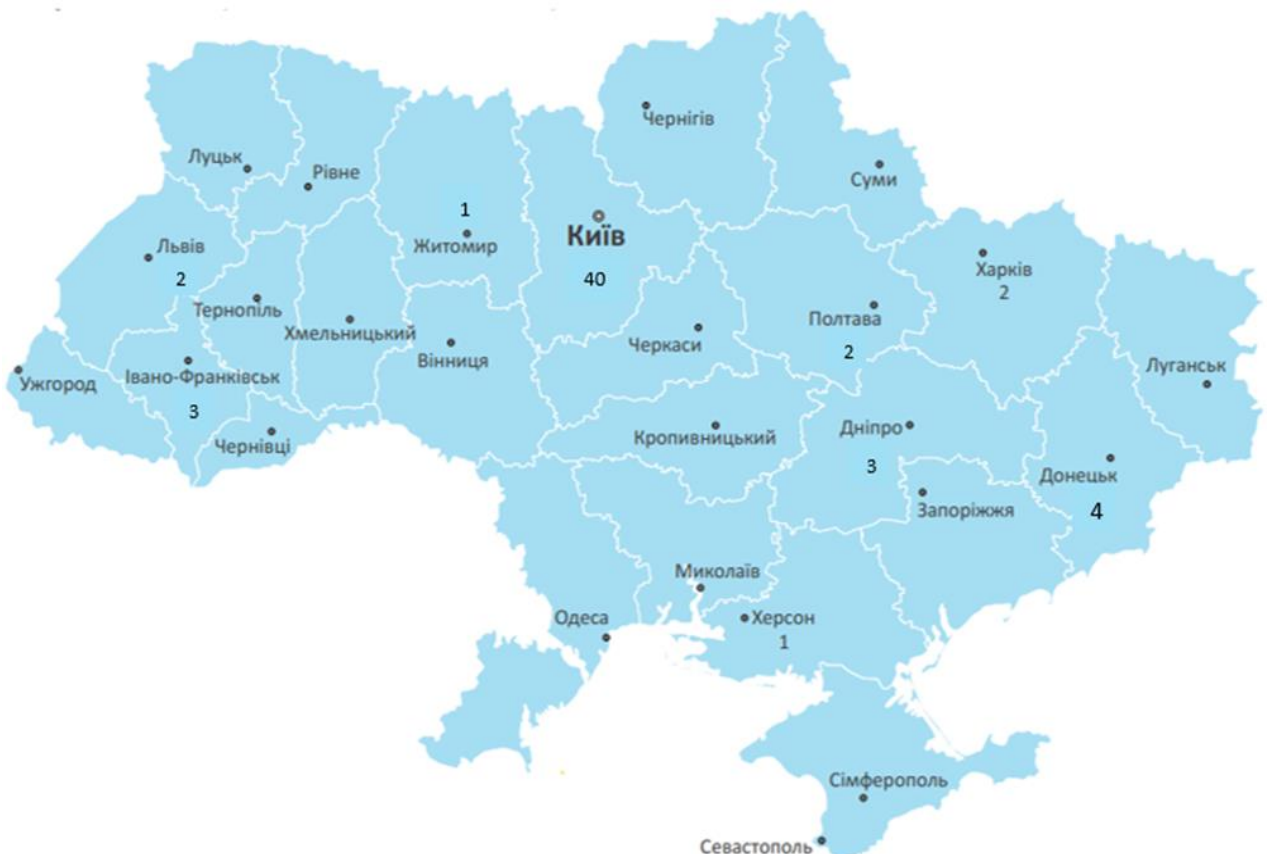

Рисунок 2.1. – Територіальний розподіл НПФ (шт.)

Аналіз діяльності ринку недержавного пенсійного забезпечення проведено на підставі поданих звітних даних станом на 31.03.2021.

Основні показники діяльності НПФ, згідно з поданими звітними даними, та темпи їх приросту наведені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 — Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів

Показники	Станом на 31.03.20 19	Станом на 31.03.20 20	Станом на 31.03.20 21	Темпи приросту, %	
				станом на 31.03.20 20/ станом на 31.03.20 19	станом на 31.03.202 1/ станом на 31.03.202 0
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	70,4	79,6	90,9	13,1	14,2
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	858,4	878,3	886,9	2,3	1,0
Загальна вартість активів НПФ, млн. грн.	2 829,8	3 106,5	3 636,4	9,8	17,1
Пенсійні внески, всього, млн. грн.	2 036,4	2 219,1	2 440,4	9,0	10,0
у тому числі:					
- від фізичних осіб	183,9	239,0	330,9	30,0	38,5
- від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,3	0,0	50,0
- від юридичних осіб	1 851,7	1 979,3	2 108,7	6,9	6,5
Пенсійні виплати, млн. грн.	842,0	986,7	1 150,4	17,2	16,6
Кількість учасників, що отримали/отримують пенсійні виплати, тис. осіб	81,9	84,9	87,6	3,7	3,2
Сума інвестиційного доходу, млн. грн.	1 865,9	2 165,1	2 705,3	16,0	25,0
Прибуток від інвестування активів недержавного пенсійного фонду, млн. грн.	1 522,3	1 758,8	2 231,0	15,5	26,8
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн. грн.	343,6	406,3	474,3	18,2	16,7

Станом на 31.03.2021 р. адміністраторами недержавних пенсійних фондів укладено 90,9 тис. шт. пенсійних контрактів, що більше на 14,2% (11,3 тис. шт.) порівняно зі станом на 31.03.2020 р.

Структура пенсійних контрактів станом на 31.03.2021:

- з вкладниками – фізичними особами – 84,1 тис. шт.;
- з вкладниками фізичними особами-підприємцями – 0,1 тис. шт.;
- з вкладниками – юридичними особами – 6,7 тис. шт.

Збільшення кількості пенсійних контрактів у I кварталі 2021 року у порівнянні з I кварталом 2019-2020 років пов'язане зі збільшенням пенсійних контрактів з фізичними особами. Так:

- порівняно зі станом на 31.03.2020 р. збільшення кількості контрактів з фізичними особами станом на 31.03.2021 р. становило 15,7 % (11,4 тис. шт.) та зменшенням з юридичними — 1,5% (0,1 тис. шт.).

- порівняно зі станом на 31.03.2019 р. збільшення кількості контрактів з фізичними особами станом на 31.03.2021 р. становило 32,4% (20,6 тис. шт.) та зменшення з юридичними — 1,5% (0,1 тис. шт.).

Пенсійні контракти станом на 31.03.2021 р. укладено з 84,8 тисячі вкладників, з яких:

- юридичні особи – 2,1 тисячі, або 2,5% від загальної кількості вкладників,
- фізичні особи – 82,7 тисячі, або 97,5%.

Кількість вкладників станом на 31.03.2021 р. збільшилася порівняно з аналогічним періодом 2020 року на 1,8% (1,5 тис. вкладників) та станом на 31.03.2020 р. порівняно з аналогічним періодом 2019 року кількість вкладників збільшилася на 28,4% (18,4 тис. вкладників) див. табл. 2.2.

Довідково:

- станом на 31.03.2020 р. кількість вкладників становить 83,3 тисячі, з яких юридичні особи становили 2,1 тисячі вкладників, фізичні особи – 81,2 тисячі вкладників;

- станом на 31.03.2019 – 64,9 тисячі вкладників, з яких юридичні особи становили 2,1 тисячі вкладників, фізичні особи – 62,8 тисячі вкладників.

Загальна кількість вкладників за період з 31.03.2020 по 31.03.2021 роки зросла за рахунок збільшення кількості вкладників фізичних осіб на 1,8%.

Таблиця 2.2 – Динаміка кількості укладених пенсійних контрактів та кількості вкладників

Показник	Од. ви-міру	Станом на			Приріст станом на 31.03.2020/ станом на 31.03.2019 (%)	Приріст станом на 31.03.2021 / станом на 31.03.2020 (%)
		31.03.2019	31.03.2020	31.03.2021		
Кількість вкладників юридичних осіб	тис. осіб	2,1	2,1	2,1	0,0	0,0
Кількість вкладників фізичних осіб	тис. осіб	62,8	81,2	82,7	29,3	1,8
Загальна кількість вкладників	тис. осіб	64,9	83,3	84,8	28,4	1,8
Кількість укладених пенсійних контрактів з юридичними особами	тис. шт.	6,8	6,8	6,7	0,0	-1,5
Кількість укладених пенсійних контрактів з фізичними особами-підприємцями	тис. шт.	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Кількість укладених пенсійних контрактів з фізичними особами	тис. шт.	63,5	72,7	84,1	14,5	15,7
Загальна кількість укладених пенсійних контрактів	тис. шт.	70,4	79,6	90,9	13,1	14,2

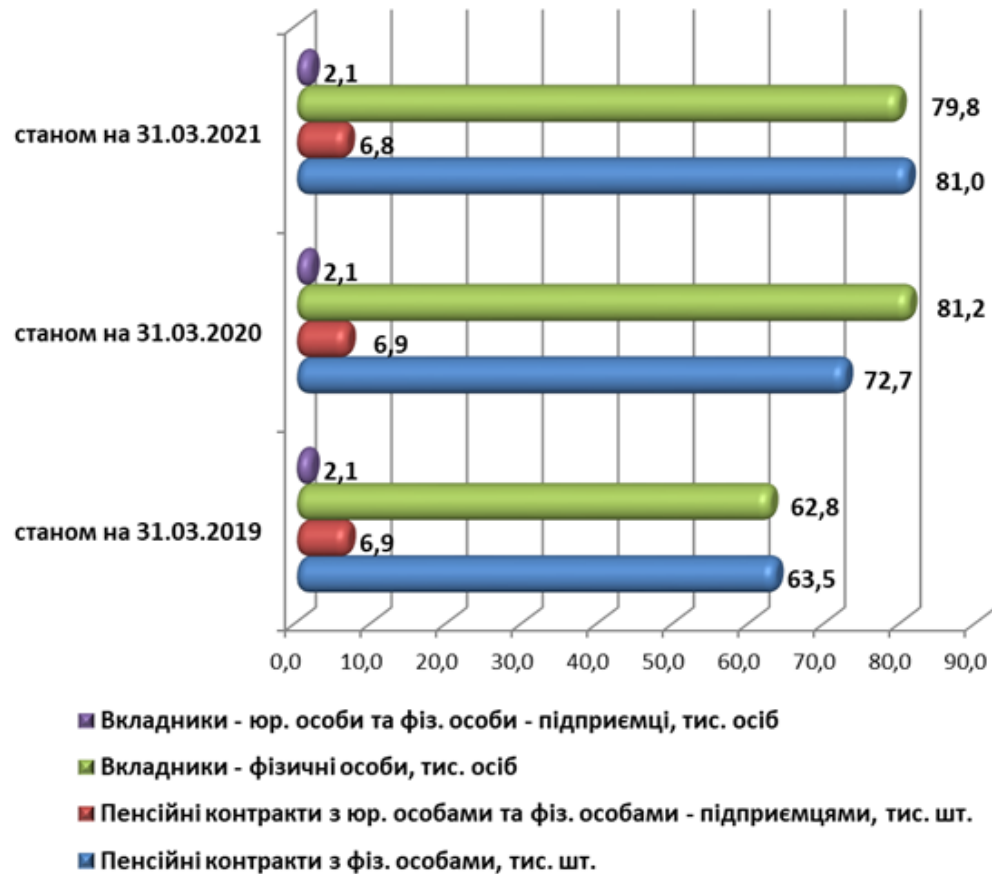

Рисунок 2.2 – Динаміка кількості укладених пенсійних контрактів

Станом на 31.03.2021 загальна кількість учасників НПФ становила 886,9 тис. осіб (станом на 31.03.2020 – 878,3 тис. осіб), з яких отримали/отримують пенсійні виплати 87,6 тис. осіб (9,9% від загальної кількості учасників) (рис 2.3).

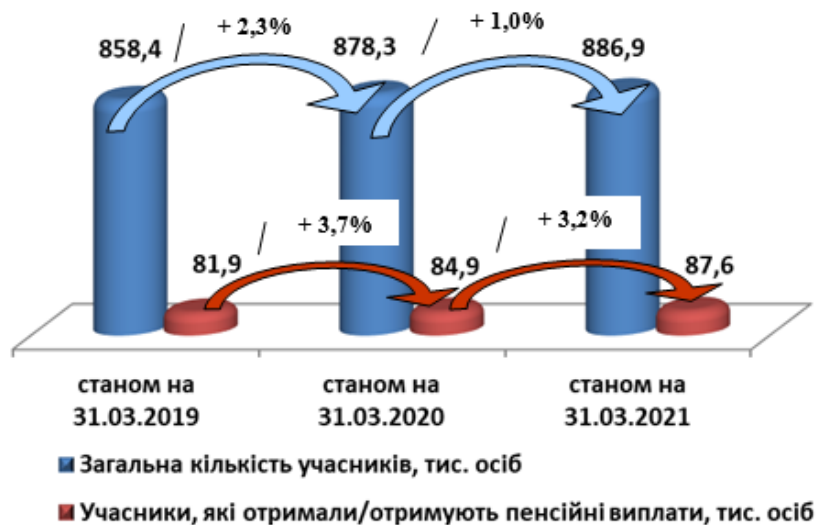

Рисунок 2.3 – Динаміка кількості учасників НПФ

Станом на 31.03.2021 переважну більшість учасників НПФ становили особи віком від 25 до 50 років, а саме 54,7%, та особи вікової групи від 50 до 60 років, що становили 25,3%. Частка учасників НПФ вікової групи старше 60 років становила 19,3%, вікової групи до 25 років – 0,7% (рис. 2.4).

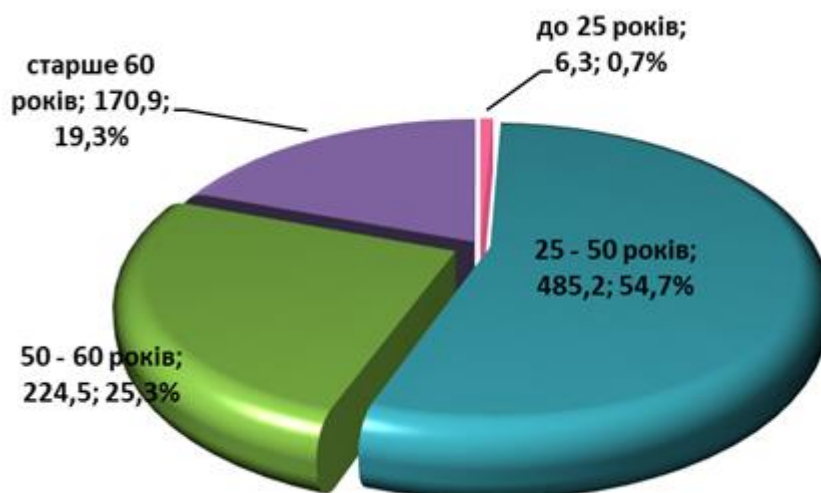

Рисунок 2.4 – Розподіл учасників НПФ за віковими групами станом на 31.03.2021 р.

В таблиці 2.3. представлено кількість учасників НПФ за статевою ознакою у розрізі вікових груп.

Таблиця 2.3 – Кількість учасників НПФ за статевою ознакою у розрізі вікових груп станом на 31.03.2021 р.

Вікова група	Од. виміру	Ж	Ч	Всього	Питома вага від вікової категорії, %	
					жінок	чоловіків
до 25 років	тис. осіб	2,6	3,7	6,3	41,3	58,7
25-50 років	тис. осіб	207,9	277,3	485,2	42,8	57,2
50-60 років	тис. осіб	102,0	122,5	224,5	45,4	54,6
старше 60 років	тис. осіб	63,0	107,9	170,9	36,9	63,1
Всього	тис. осіб	375,5	511,4	886,9	42,3	57,7

Як видно з таблиці 2.3, у кожній віковій групі більшість становлять чоловіки, а саме 57,7% від загальної кількості учасників НПФ. Причому у віковій групі старше 60 років їхня кількість перевищує кількість жінок у 1,7 разу.

Тепер проаналізуємо пенсійні виплати. Пенсійні виплати (одноразові та на визначений строк) станом на 31.03.2021 р. становили 1 150,4 млн. грн., що на 16,6% більше в порівнянні з аналогічним періодом 2020 року (табл. 2.4.), при цьому одноразові виплати зросли на 9,1%, пенсійні виплати на визначений строк – на 28,6%.

Таблиця 2.4 – Динаміка пенсійних виплат

Показник	Од. виміру	Станом на			Приріст станом на 31.03.2021/ станом на 31.03.2020, (%)
		31.03.2019	31.03.2020	31.03.2021	
Одноразові пенсійні виплати	млн. грн.	556,7	608,3	663,6	9,1
Пенсійні виплати на визначений строк	млн. грн.	285,3	378,4	486,8	28,6
Всього	млн. грн.	842,0	986,7	1 150,4	16,6

Сукупно недержавними пенсійними фондами станом на 31.03.2021 р. було здійснено пенсійних виплат (одноразових та на визначений строк) 87,6 тисячі учасників, тобто 9,9% від загальної кількості учасників, які отримали/отримують пенсійні виплати.

Середній розмір одноразової пенсійної виплати на одного учасника НПФ, який отримав/отримує пенсійну виплату одноразово, станом на 31.03.2021 р. становив 8,0 тис. грн. (станом на 31.03.2020 р. – 7,5 тис. грн., станом на

31.03.2019 – 7,2 тис. грн.) та середній розмір пенсійної виплати на визначений строк на одного учасника НПФ, який отримав/ отримує пенсійну виплату на визначений строк, становив 113,7 тис. грн. (станом на 31.03.2020 – 88,3 тис. грн., станом на 31.03.2019 – 68,1 тис. грн.)*.

Одним із основних якісних показників, які характеризують систему НПЗ, є сплачені пенсійні внески.

Сума пенсійних внесків станом на 31.03.2021 р. становить 2 440,4 млн. грн., збільшившись на 10,0% (221,3 млн. грн.) в порівнянні з аналогічним періодом 2020 року. Порівняно зі станом на 31.03.2019 сума пенсійних внесків станом на 31.03.2020 р. збільшилась на 9,0% (182,7 млн. грн.).

У загальній сумі пенсійних внесків станом на 31.03.2021 основну частину, або 86,4%, становлять пенсійні внески від юридичних осіб, на які припадає 2 108,7 млн. грн.

На збільшення суми пенсійних внесків станом на 31.03.2021 р. вплинуло збільшення суми пенсійних внесків від фізичних осіб на 38,5% (91,9 млн. грн.), від фізичних осіб-підприємців — на 50,0% (0,1 млн. грн.) та від юридичних осіб — на 6,5% (129,4 млн. грн.).

На збільшення суми пенсійних внесків станом на 31.03.2020 р. вплинуло збільшення суми пенсійних внесків від фізичних осіб на 30,0% (55,1 млн. грн.) та від юридичних осіб — на 6,9% (127,6 млн. грн.).

Середній розмір пенсійного внеску за 3 місяці 2021 року на одного вкладника:

- юридичну особу та фізичну особу - підприємця становить 15 851,38 гривні;

- фізичну особу становить 365,26 гривні.

Загальна вартість активів, сформованих недержавними пенсійними фондами, станом на 31.03.2021 р. становила 3 636,4 млн. грн., що на 17,1%, або на 529,9 млн. грн. більше в порівнянні з аналогічним періодом 2020 року та на 28,5%, або на 806,6 млн. грн. більше в порівнянні з аналогічним періодом 2019 року (рис. 2.4).

Рисунок 2.4 – Динаміка основних показників системи НПЗ (млн. грн.)

Проведений аналіз дозволив установити, що поряд з визначеними позитивними тенденціями існують чинники, які стримують активний розвиток НПФ. Це, зокрема, проявляється в тому, що для реалізації стратегічних завдань покращення інвестиційного клімату в Україні її економіка потребує довгострокових коштів, які залучаються пенсійними фондами. На жаль, сьогодні внаслідок ризикованості багатьох фінансових інструментів НПФ не поспішають співпрацювати з іншими посередниками на інвестиційному ринку, обмежуючись лише взаємодією з банківськими установами. Проведене дослідження дозволило зробити висновки про те, що на даному етапі функціонування вітчизняних НПФ практична реалізація принципів сталого розвитку та соціальної відповідальності гальмується.

2.2 Аналіз діяльності корпоративного недержавного пенсійного фонду Національного банку

Корпоративний недержавний пенсійний фонд Національного банку України заснований і діє на підставі Конституції України, Законів України «Про недержавне пенсійне забезпечення», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», інших чинних нормативно-правових актів України та установчих документів Фонду.

Фонд не є контролером чи учасником небанківської фінансової групи.

Фонд створений з метою провадження діяльності з недержавного пенсійного забезпечення шляхом накопичення пенсійних внесків на користь учасників Фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснення пенсійних виплат учасникам Фонду у визначеному Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» порядку. Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» Фонд не є підприємством, що становить суспільний інтерес.

Предметом діяльності Фонду є сукупність організаційних, юридичних та інших передбачених чинним законодавством України дій, спрямованих на здійснення недержавного пенсійного забезпечення учасників Фонду з метою отримання ними додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат.

Корпоративний недержавний пенсійний фонд Національного банку України обслуговують:

Департамент з управління діяльністю Корпоративного недержавного пенсійного фонду Національного банку України щодо надання послуг з адміністрування та управління активами на підставі ліцензії на провадження діяльності з адміністрування недержавних пенсійних фондів від 24.12.2007 серія АБ №115965 та ліцензії на здійснення професійної діяльності на фондовому ринку - діяльності з управління активами інституційних інвесторів (діяльність з управління активами) від 05.05.2012 серія АЕН №185336.

Управління корпоративних прав та депозитарної діяльності Національного банку України забезпечує здійснення депозитарної діяльності депозитарної установи відповідно до Закону України «Про депозитарну систему України» та листа Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 23.08.2013 р. №09/02/16843НК.

ПрАТ «КПМГ Аудит» щодо проведення незалежного аудиту фінансової звітності Фонду (договір №119-SA/2021 від 07.10.2021 р. терміном на 3 роки).

ТОВ «ЕССЕТ ЕКСПЕРТАЙЗ» щодо здійснення незалежної оцінки вартості активів Фонду (договір №АЕ 2021/320 від 23.09.2021 терміном на 3 роки).

Адвокатське об'єднання «Еквіті» щодо надання юридичних послуг (договори №24/10/2017 від 24.10.2017 р. терміном на 1 рік, №07/06/2018 від 07.06.2018 терміном на 1 рік, з автоматичною пролонгацією).

Щодо управління активами фонду між Національним банком України та Фондом укладено Договір про управління активами Корпоративного недержавного пенсійного фонду Національного банку України (від 27.12.2007 № 3/3).

Обов'язками управляючого є:

- Здійснювати операції щодо управління активами відповідно до Інвестиційної декларації Фонду та укладеного Договору про управління активами;
- Визначати найпривабливіші фінансові інструменти для інвестування активів Фонду відповідно до Інвестиційної декларації Фонду та з урахуванням обмежень щодо складу та структури активів недержавних пенсійних фондів, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення;
- Аналізувати інформацію щодо зміни вартості чистих активів, курсів цінних паперів та приймати на основі цих даних оперативні рішення щодо активів, які перебувають у власності Фонду;
- Формувати інвестиційний портфель з метою отримання

максимального доходу за мінімально можливих ризиків, із дотриманням вимог законодавства України щодо управління активами недержавних пенсійних фондів, умов, зазначених в Інвестиційній декларації Фонду, урахуванням кон'юнктури ринків, ризику вибору контрагента й інших факторів ризику;

- Дотримуватися внутрішніх правил та процедур оцінки й управління ризиками, пов'язаних з інвестуванням пенсійних активів, що відповідають вимогам, установленим Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку та погоджених із Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг та інші.

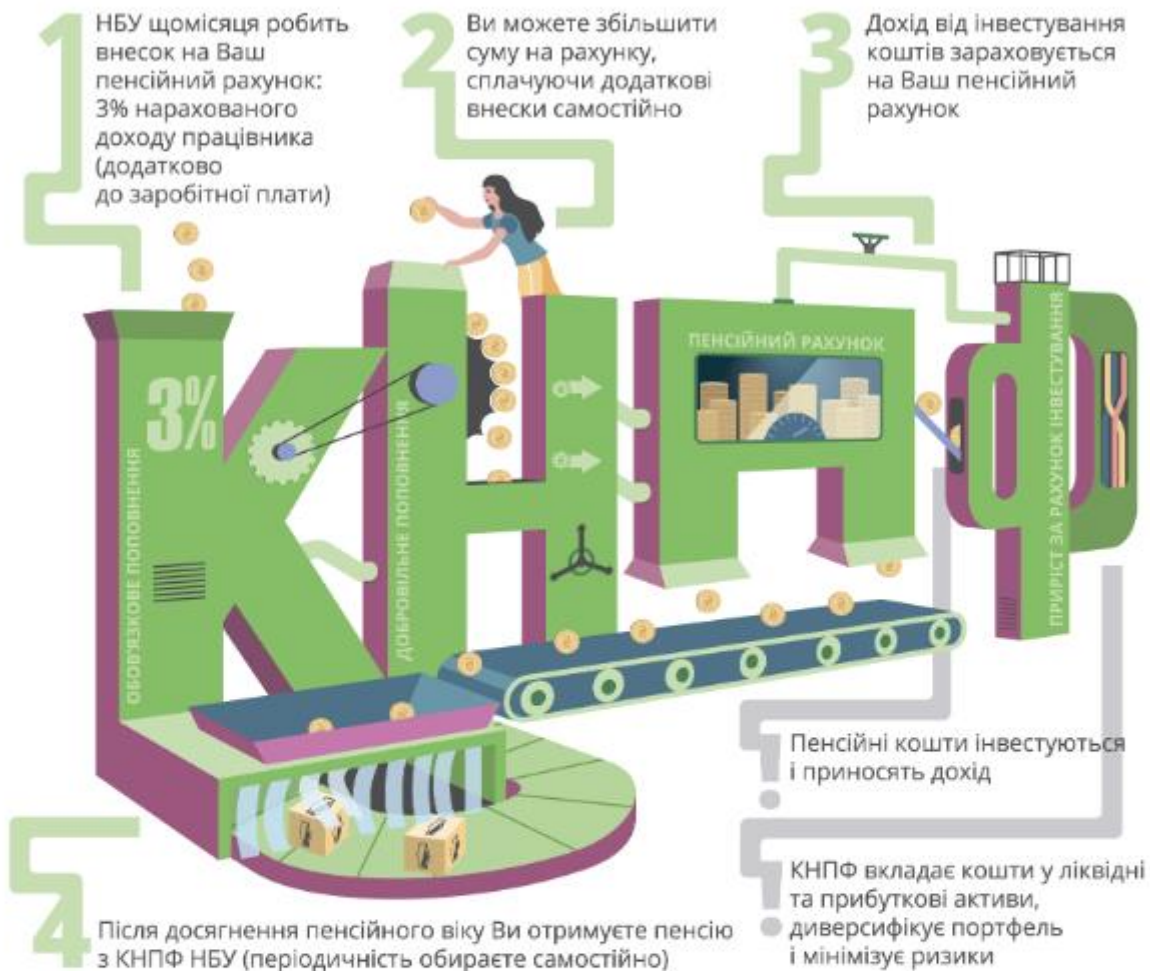
Щодо депозитарної діяльності між Національним банком України та Фондом укладено Договір про обслуговування пенсійного фонду Зберігачем (від 27.12.2007 № 1/1).

Обов'язки зберігача:

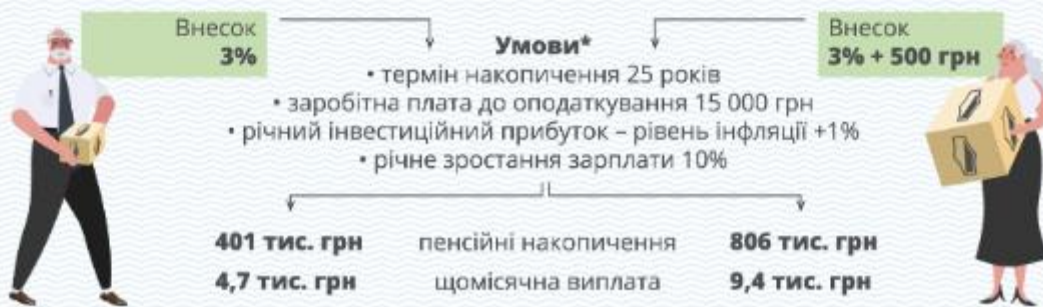
- Відкриття та ведення рахунків Фонду;
- Перевірка підрахунку чистої вартості активів Фонду і чистої вартості одиниці пенсійних внесків, здійсненого адміністратором та відділом з управління активами Фонду;
- Виконання розпоряджень, згідно з інвестиційною декларацією Фонду;
- Приймання, передача (переведення), облік та забезпечення зберігання цінних паперів, а також документів, які підтверджують право власності на пенсійні активи в інших формах, документів, пов'язаних із формуванням та використанням пенсійних активів;
- Приймання та зберігання документів, які підтверджують право власності на активи Фонду в інших формах тощо.

Слід розглянути, яким чином Фонд формує пенсійні накопичення рис. 2.5. Також слід відмітити, що умови участі у недержавному пенсійному фонді є добровільними. Недержавна пенсія виплачується додатково до державної. Кожному учаснику в НПФ відкривається персональний рахунок, на якому обліковуються його накопичення.

Як працюють кошти у Корпоративному недержавному пенсійному фонді НБУ

Приклад розрахунку пенсійних накопичень та пенсійних виплат за наведених нижче умов

* Даний розрахунок є лише прогнозом та не гарантує отримання учасником саме такого доходу у майбутньому.

Самостійно розрахунок своїх накопичень та виплат можна здійснити за допомогою пенсійного калькулятора на сайті КНПФ НБУ.

Рисунок 2.5 – Механізм роботи КНПФ НБУ

Кошти на пенсійному рахунку є особистою власністю, але їх можна використати лише на пенсійне забезпечення у разі настання пенсійного віку.

Пенсійні кошти інвестуються і зростають завдяки отриманому на них інвестиційному прибутку, причому як на етапі накопичення, так і впродовж періоду пенсійних виплат. Основним показником ефективності роботи Фонду є вартість одиниці пенсійних внесків – тобто показник, на скільки зросли кошти на рахунку за час участі у Фонді.

Аналізуючи діяльність Корпоративного недержавного пенсійного фонду Національного банку слід приділити увагу його інвестиційній політиці.

Інвестиційна політика Корпоративного недержавного пенсійного фонду Національного банку України визначається як консервативна. Консервативна політика передбачає здійснення інвестиційної діяльності в інтересах учасників Фонду з метою отримання стабільного доходу за мінімального рівня ризику з метою збереження та примноження пенсійних накопичень. За нинішніх макроекономічних умов оптимальним способом реалізації консервативної політики є інвестування пенсійних активів Фонду в такі фінансові інструменти:

- облігації внутрішньої державної позики;
- депозити в державних банках;
- депозити у банках з іноземним капіталом, що входять до груп G-SIB1 ;
- депозити в інших банках з іноземним капіталом.

Інвестиційна політика Фонду спрямована на одночасне досягнення таких цілей:

- забезпечення вчасних пенсійних виплат;
- захист пенсійних коштів від інфляції;
- мінімізація девальваційного впливу;
- дотримання мінімального рівня ризику при обранні об'єктів інвестування.

Важливим елементом інвестиційної політики Фонду є підтримання високого рівня ліквідності активів для забезпечення теперішніх та майбутніх

пенсійних виплат, а також комбінування гривневих вкладів та вкладів в іноземній валюті.

На рис. 2.5. наведений механізм формування та розподілу коштів КНПФ НБУ.

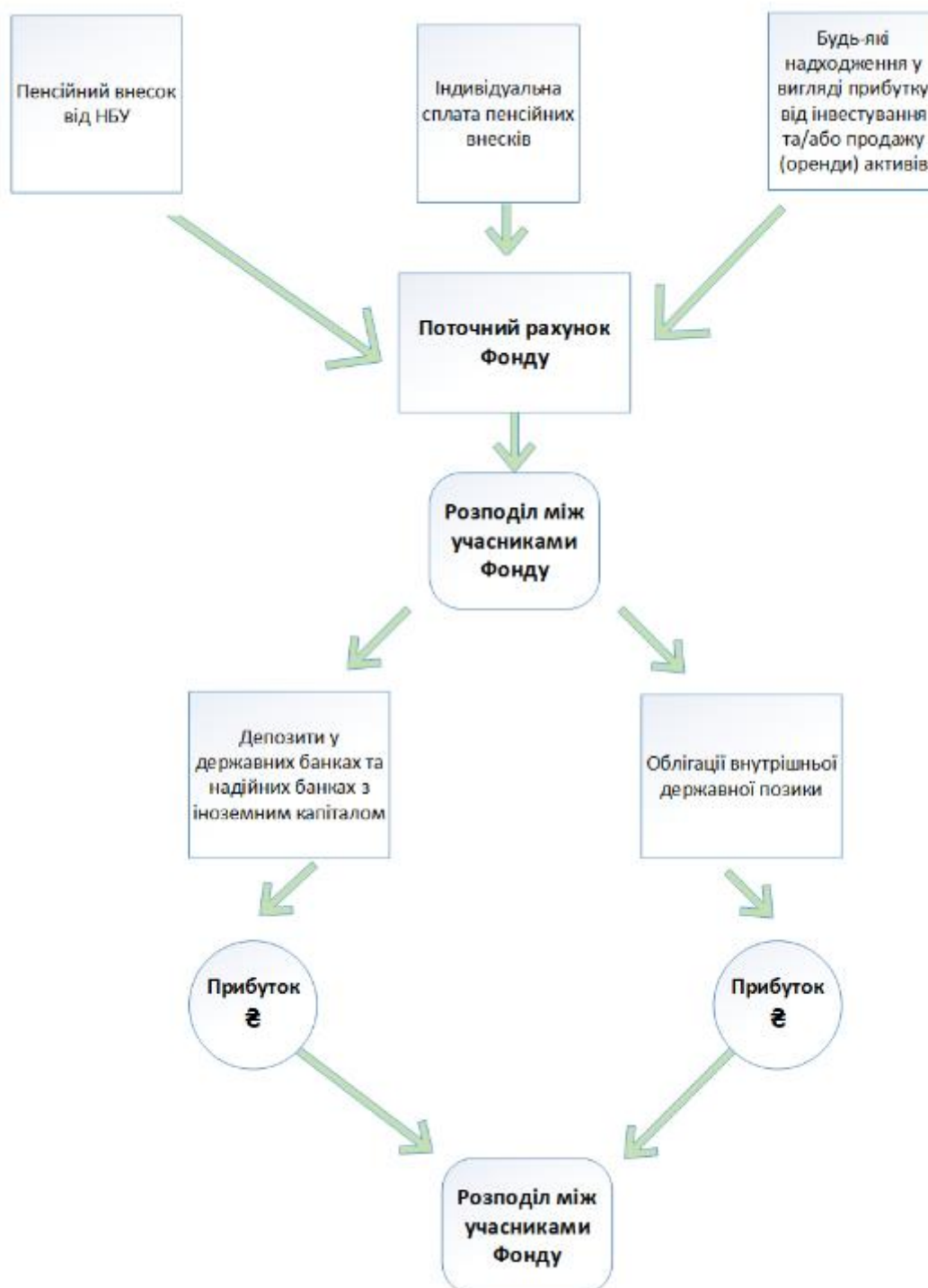

Рисунок 2.6 – Механізм розподілу формування та розподілу коштів КНПФ НБУ

Щодо фінансового результату, у жовтні 2022 року фінансовий результат КНПФ НБУ становив 30,3 млн грн. Основним чинником формування прибутку стали доходи портфелю облігацій внутрішньої державної позики (далі - ОВДП) та отримані відсотки за банківськими вкладками.

Слід відмітити, що Протягом жовтня ставки дохідності ОВДП стабілізувалися уздовж усієї кривої дохідності, водночас користувалися попитом переважно цінні папери з терміном погашення до півроку, що, у свою чергу, позитивно вплинуло на переоцінку портфелю ОВДП КНПФ НБУ. Так, у звітному місяці переоцінка становила 11,8 млн грн, при цьому відсоткові доходи за ОВДП склали 8 млн грн. Відтак, сукупні доходи портфелю ОВДП фонду в жовтні становили 19,8 млн грн.

У звітному місяці відсоткові доходи портфелю депозитів склали 9,4 млн грн, а переоцінка депозитів за справедливою вартістю становила 1 млн грн. Таким чином, сукупний дохід від операцій з банківськими вкладками у жовтні склав 10,4 млн грн.

Фінансовий результат від здавання в оренду інвестиційної нерухомості, з урахуванням сплачених податків, становив у жовтні 89 тис. грн.

Також зауважимо, що з огляду на впровадження воєнного стану в Україні, при інвестуванні пенсійних активів фонду перевага надається розміщенню коштів на короткострокові депозитні вклади, а також інвестуванню в короткострокові ОВДП, із дотриманням законодавчих обмежень щодо складу та структури активів, а також лімітів фінансових ризиків Системи управління ризиками КНПФ НБУ.

2.3 Інвестиційний дохід пенсійних фондів

Пенсійний інвестиційний дохід можна розрахувати за допомогою одного з двох методів: зважування за грошима або зважування за часом. Для учасників НПФ найточнішим є метод визначення ставки доходу, зваженої за грошима. Він враховує всі грошові надходження (внески та інвестиційний дохід) і витрати (переважно пенсійні виплати), а також плату за послуги фінансових посередників: адміністраторів НПФ, компаній з управління активами, банків-зберігачів, аудиторів та інших.

Метод визначення ставки доходу, зваженої за грошима, не оцінює вміння та навички інвестиційних менеджерів, а допомагає розрахувати найбільш реалістичний результат для учасників 3-го рівня, більшість з яких перебувають на накопичувальній стадії та одержують значні грошові надходження. Зважену за грошима ставку доходу використовує ОЕСР для обчислення доходу пенсійних фондів з метою порівняння доходу пенсійних фондів різних країн.

Зважена за часом ставка доходу є показником сукупного темпу зростання портфеля. Цей показник також називається середньою геометричною дохідністю, оскільки реінвестування доходів (відсотків) враховується за допомогою складного відсотку, отриманого через множення (а не за допомогою арифметичної суми та середнього арифметичного значення) і показує середнє щорічне зростання за певний проміжок часу.

Зважена за часом прибутковість свідчить про майстерність або вдачу портфельного менеджера пенсійного фонду. Її часто застосовують для порівняння прибутковості інвестиційних менеджерів, оскільки вона нівелює спотворювальні ефекти, що впливають на динаміку дохідності через приплив чи відтік грошових коштів.

Для НПФ властиво формувати портфель, до якого входять об'єкти інвестування з мінімальним ступенем ризику. Тому особливого значення набуває вибір інвестиційних інструментів, використовуючи які НПФ зможуть забезпечити захист грошових коштів населення від інфляційних процесів і при

цьому отримувати визначений приріст капіталу.

Станом на 31.03.2021 р. переважними напрямками інвестування пенсійних активів стали державні цінні папери (47,6%), депозити в банках (37,7% інвестованих активів), облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України (6,1%), облігації внутрішніх місцевих позик (2,9%), об'єкти нерухомості (2,5%) (рис. 2.7).

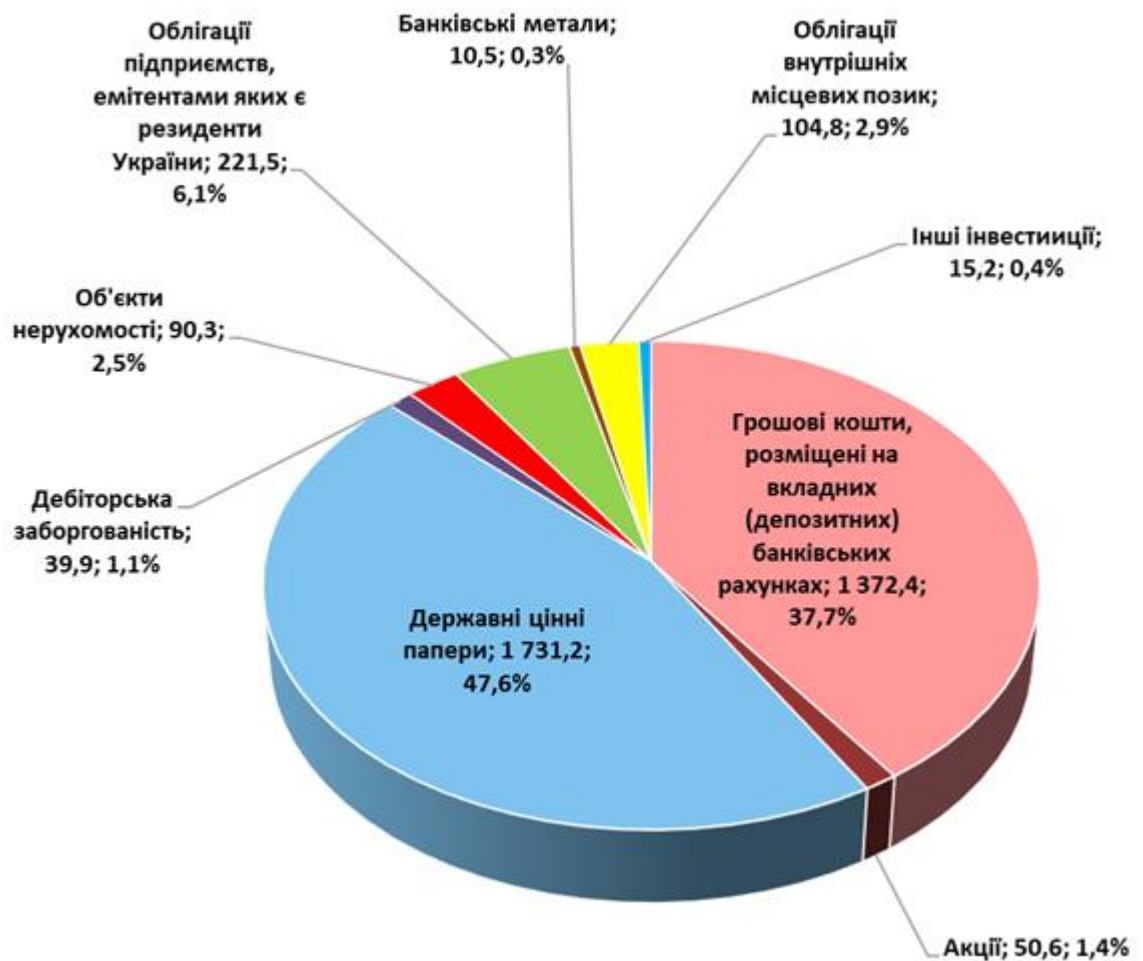

Рисунок 2.7 – Структура інвестованих пенсійних активів станом на 31.02.2021 р. (млн. грн)

Також ці дані можна побачити в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5 – Динаміка структури інвестованих пенсійних активів

Назва активу	Станом на 31.03.2020		Станом на 31.03.2021		Приріст станом на 31.03.2021/ станом на 31.03.2020, (%)
	Загальна вартість, млн грн	Відсоток від загальної суми активів, %	Загальна вартість, млн грн	Відсоток від загальної суми активів, %	
Державні цінні папери	1 334,3	43,0	1 731,2	47,6	29,7%
Грошові кошти	1 307,5	42,1	1 372,4	37,7	5,0%
Облігації підприємств	187,2	6,0	221,5	6,1	18,3%
Об'єкти нерухомості	88,5	2,8	90,3	2,5	2,0%
Дебіторська заборгованість	79,7	2,6	39,9	1,1	-49,9%
Акції	46,7	1,5	50,6	1,4	8,4%
Інші інвестиції	25,7	0,8	15,2	0,4	-40,9%
Облігації внутрішніх місцевих позик	29,3	0,9	104,8	2,9	257,7%
Банківські метали	7,6	0,3	10,5	0,3	38,2%
Всього:	3 106,5	100,0	3 636,4	100,0	17,1%

Метою інвестування пенсійних активів є, насамперед, збереження пенсійних заощаджень громадян. Стратегія інвестування недержавних пенсійних фондів є більш консервативною, ніж у інших фінансових установ. Тому, вже досить тривалий період, основними напрямками інвестування НПФ залишаються державні цінні папери та грошові кошти, розміщені на депозитах.

Станом на 31.03.2021 р. відбувся приріст вкладень в облігації місцевих позик (на 257,7%), банківські метали (на 38,2%), державні цінні папери (на 29,7%), в облігації підприємств (на 18,3%) та в акції (на 8,4%). При цьому,

значно зменшився обсяг дебіторської заборгованості (на 49,9%) та вкладень в інші інвестиції (на 40,9%).

Загальний дохід, отриманий від інвестування пенсійних активів, станом на 31.03.2021 р. становив 2 705,3 млн. грн., збільшившись у порівнянні зі станом на 31.03.2020 р. на 540,2 млн. грн., або на 25,0%.

2.4 Витрати недержавних пенсійних фондів

Одним з показників ефективності приватних пенсійних фондів є загальний рівень витрат щодо активів в управлінні. Загальний рівень витрат приватних пенсійних накопичувальних фондів охоплює всі витрати на рекламу пенсійного плану для потенційних учасників, збирання внесків, ведення персоналізованого обліку на індивідуальних пенсійних рахунках, переведення внесків управляючим інвестиційних фондів, інвестування активів, оплату договорів страхування ануїтетів та забезпечення виплати ануїтетів, проведення планових аудиторських перевірок приватних пенсійних фондів та надсилання звітів учасникам.

Витрати, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, станом на 31.03.2021 р. зросли на 16,7 % у порівнянні з аналогічним періодом 2020 року і в цілому за час існування пенсійних фондів становлять 474,3 млн. грн., або 13,0% від загальної вартості активів НПФ.

За період з 31.03.2020 по 31.03.2021 роки такі витрати зросли на 16,7% (68,0 млн. грн.), у тому числі за рахунок надання послуг з управління активами НПФ на 34,0 млн. грн. (15,0%), послуг зберігача на 5,1 млн. грн. (21,3%), проведення планових аудиторських перевірок на 1,7 млн. грн. (20,5%), пов'язаних із здійсненням операцій з пенсійними активами, які надаються третіми особами на 0,7 млн. грн. (14,0%), інших послуг, надання яких передбачено чинним законодавством з недержавного пенсійного забезпечення (у тому числі послуг з адміністрування НПФ) на 18,7% (26,5 млн. грн.) (станом на 31.03.2020 такі витрати становили 406,3 млн. грн.).

Структура цих витрат станом на 31.03.2021 р. відображена в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6 – Динаміка структури витрат, що відшкодовуються, за рахунок пенсійних активів

Витрати	Од. виміру	Станом на		Відхилення		Питома вага, (%)
		31.03.2020	31.03.2021	млн. грн.	%*	
Винагорода за надання послуг з управління активами НПФ	млн. грн.	227,3	261,3	34,0	15,0	55,1
Оплата послуг зберігача	млн. грн.	23,9	29,0	5,1	21,3	6,1
Оплата послуг з проведення планових аудиторських перевірок НПФ	млн. грн.	8,3	10,0	1,7	20,5	2,1
Оплата послуг, пов'язаних із здійсненням операцій з пенсійними активами, які надаються третіми особами	млн. грн.	5,0	5,7	0,7	14,0	1,2
Оплата інших послуг, надання яких передбачено чинним законодавством з недержавного пенсійного забезпечення (у тому числі послуг з адміністрування НПФ)	млн. грн.	141,8	168,3	26,5	18,7	35,5
Загальна сума витрат, що відшкодовані за рахунок пенсійних активів	млн. грн.	406,3	474,3	68,0	16,7	100,0

Основна частина витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, станом на 31.03.2021 припадає на оплату послуг з управління активами недержавних пенсійних фондів – 55,1% від загальної суми витрат. Витрати на: інші послуги, надання яких передбачено чинним законодавством з недержавного пенсійного забезпечення (у тому числі послуг з адміністрування НПФ) становили 35,5%; на оплату послуг зберігача, який здійснює відповідальне зберігання активів пенсійного фонду – 6,1%; з проведення планових аудиторських перевірок НПФ – 2,1%; пов'язаних із здійсненням операцій з пенсійними активами, які надаються третім особам – 1,2% від загальної суми витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів.

Таким чином, як показав проведений аналіз НПЗ розвивається, про що свідчить зростання кількості укладених контрактів, збільшення загальної кількості учасників НПФ та загальної вартості активів НПФ. В Україні також розвиваються корпоративні НПФ, про що свідчать результати діяльності КНПФ НБУ.

3 МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НПЗ

3.1 Сучасні проблеми та напрями вдосконалення недержавного пенсійного забезпечення в Україні

У сучасних умовах, як свідчить вітчизняна практика, система недержавного пенсійного забезпечення перебуває все ще на етапі становлення. Незважаючи на стабільне зростання сектору недержавного пенсійного страхування, все ж у складі пенсійної системи він не відіграє суттєвої ролі. Це обумовлено наявністю низки внутрішніх та зовнішніх проблем, що не спонукає до подальшого розвитку недержавних пенсійних фондів і потребує термінового вирішення. Тому дії, спрямовані на активізацію та модернізацію діяльності недержавних пенсійних фондів, мають бути комплексними і охоплювати всі етапи роботи установ, зокрема:

- етап залучення учасників – створення якісної системи мотивації для учасників з метою зростання довіри та поінформованості населення у системі недержавного пенсійного забезпечення, пошук резервів для збільшення надходжень до недержавних пенсійних фондів;

- етап інвестування пенсійних активів - залучення інвестиційно привабливих і дієвих фінансових інструментів в контексті забезпечення розвитку недержавних пенсійних фондів, вибір альтернативних сфер щодо залучення інвестиційних ресурсів фондів;

- етап здійснення контролю за діяльністю фондів - модернізація системи державного регулювання недержавного пенсійного страхування. Детальніше зупинимось на кожному з них.

Стан економіки в умовах перехідного періоду зумовлений рядом об'єктивних факторів, пов'язаних із зниженням ефективності господарювання та спадом виробництва, високою інфляцією на початку економічних реформ,

внаслідок чого відбулося істотне зниження реальної заробітної плати, пенсій, рівня життя значної частини населення.

У таких економічних умовах вживалися заходи, спрямовані на пом'якшення негативних наслідків спаду рівня життя пенсіонерів і на часткову компенсацію втрат найменш забезпеченим верствам населення. Були створені механізми захисту доходів пенсіонерів, інвалідів, саодинок громадян похилого віку.

Разом з тим у пенсійному забезпеченні громадян України ще є ряд проблем, зокрема:

- низький рівень пенсійного забезпечення;
- майже відсутня диференціація розмірів пенсій;
- значні пільги в частині пенсійного забезпечення окремих категорій громадян, незважаючи на однаковий рівень відрахувань;
- несвоєчасна сплата страхового збору (внесків) до Пенсійного фонду України, що зумовило заборгованість з виплати пенсій.

У пенсійному забезпеченні принцип страхування реалізується не повною мірою і по суті носить адміністративно-розподільний характер, не забезпечує залежності розміру пенсії від розміру сплачених зборів (внесків). За рахунок страхових зборів (внесків) проводяться окремі види виплат, які не пов'язані з трудовим вкладом, не залежать від участі у фінансуванні пенсійного забезпечення і сприяють утвердженню утриманських настроїв.

Не забезпечується взаємозв'язок між трудовою діяльністю працівника і розміром його пенсії, а також відсутня заінтересованість працівника у формуванні пенсійного бюджету.

На стан пенсійного забезпечення громадян України негативно впливають:

- демографічні процеси (старіння населення, зменшення чисельності працездатного населення), що обумовлює відповідно збільшення чисельності отримувачів пенсій та зменшення платників страхових внесків;
- зниження показника чисельності зайнятих громадян;

- невідповідність у співвідношенні тривалості періоду сплати пенсійних внесків і періоду, впродовж якого виплачується пенсія;

- зростання різного роду пільгових і прирівняних до них категорій пенсіонерів.

Основними напрямками реформування системи пенсійного забезпечення:

- забезпечення солідарної участі роботодавця і працівника у формуванні коштів передбачених на пенсійне забезпечення;

- поетапне зняття обмежень на визначений законодавством максимальний розмір виплачуваних пенсій;

- встановлення прямої залежності розміру пенсії від трудового вкладу працівника;

- створення нормативно-правової бази реформування системи пенсійного забезпечення;

- впорядкування пенсійних пільг працівників у зв'язку з умовами їх праці шляхом поступового перенесення фінансування цих пільг на роботодавця та створення професійних пенсійних систем.

Істотним чинником ефективного розвитку добровільного пенсійного забезпечення є забезпечення дієвої системи мотивації для усіх учасників. Як свідчить вітчизняна практика, в сучасних умовах функціонування недержавних пенсійних фондів відбувається значною мірою за участю корпоративного сегмента вкладників. Це обумовлює необхідність створення сприятливих умов та формування системи пільг і стимулів для вкладників – юридичних осіб. В сучасних умовах чи не єдиним стимулом для підприємств-вкладників є право включення до складу витрат звітного періоду суми пенсійних внесків, що не перевищує 25% заробітної плати, нарахованої працівнику протягом податкового року. Крім податкового стимулювання, доцільним є надання роботодавцям в якості стимулюючого механізму можливостей доступу до кредитування за пільговими ставками у державних банках. Такі переваги можуть надаватися вкладникам, обсяги сплачених пенсійних внесків яких

перевищують встановлений рівень, що може диференціюватися залежно від розміру підприємств, їх галузевої приналежності тощо”[43, с. 6-7].

Суттєвим стимулом для участі підприємств у системі недержавного пенсійного страхування можна вважати розширення можливостей в частині акумуляції пенсійних внесків у власний господарський оборот. Відповідно до чинного законодавства регламентовано придбання або додаткове інвестування в цінні папери засновників корпоративного фонду у розмірі до 5% загальної вартості пенсійних активів (до 10% – впродовж перших 5 років з початку заснування фонду). “Посилити мотивацію роботодавців дозволить застосування даної норми і до інших видів недержавних пенсійних фондів (відкритих та професійних), а також збільшення ліміту на інвестування активів, наприклад, – до 10%. Окрім того, можна використати й інші резерви зростання вітчизняного пенсійного ринку, зокрема шляхом зобов’язання окремих категорій підприємств до участі у системі недержавного пенсійного забезпечення, а саме: підприємств-резидентів, що виступають покупцями у процесі приватизації; підприємств – учасників процедури закупівлі товарів, робіт і послуг за державні кошти; підприємств державної та комунальної форм власності”[70]. Вагомим стримуючим фактором розвитку недержавного пенсійного забезпечення є його непопулярність серед пересічних громадян. Аналіз причин цієї ситуації дозволив визначити основні напрями їх розв’язання, що застосовуються у практиці зарубіжних країн:

- не інформованість населення щодо можливостей системи недержавного пенсійного страхування – реалізація державних програм в частині даних питань стосовно надання можливостей додаткового пенсійного забезпечення, акцентуючи на його перевагах, та здійснюватимуться через установи Пенсійного фонду України та приватні фінансові структури, що користуються довірою громадян;

- низький рівень фінансової спроможності участі в недержавному пенсійному страхуванні – здійснення співфінансування пенсійних внесків роботодавцем та працівником;

- недовіра громадян до недержавних пенсійних фондів – посилення системи захисту пенсійних накопичень за рахунок надання додаткових гарантій, а також проведення роз'яснювально-просвітницької роботи з даного питання серед населення;

- неможливість вилучення коштів до моменту настання пенсійного віку – надання права фізичним особам-вкладникам на отримання кредитів за 153 пільговими ставками у державних банках, на навчання дітей за рахунок бюджетних коштів, а також на вилучення частини коштів для оплати медичних послуг, сплати внесків для купівлі будинку (квартири) тощо. Незважаючи на сформоване законодавче, інституційне та регуляторне середовище рівень розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні все ще залишається низьким”.

Непопулярність недержавних пенсійних фондів в Україні серед населення обумовлена такими двома основними причинами:

- по-перше, це низький рівень доходів, і як результат відсутність фінансових можливостей щодо участі в недержавному пенсійному страхуванні;
- високий рівень патерналізму і надія на державне пенсійне забезпечення.

Основні рекомендації щодо сприяння формуванню недержавних пенсійних заощаджень

Концепцію трирівневої пенсійної системи було розроблено для України п'ятнадцять років тому. Відтоді значно змінились і світ, і Україна. Настав час, щоб уряд серйозно проаналізував та переглянув структуру нинішньої пенсійної системи. Щоб запобігти майбутньої пенсійної кризи, громадянам України треба зосередити увагу на формуванні пенсійних заощаджень.

Мета системи недержавного пенсійного забезпечення – доповнити солідарну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (1-й рівень), а отже, забезпечити гідний рівень життя після виходу на пенсію. В Україні чистий коефіцієнт заміщення пенсією 1-го рівня чистої середньої заробітної плати (після оподаткування), з якої сплачено пенсійні внески, становив лише 42% у 2018 р. (проти 40% у 2017 р.), і через вже наявні

демографічні тенденції, ймовірно, зменшаться у подальші 10–15 років. Отже, уряд має запропонувати добрі стимули, які б спонукали людей заощаджувати на пенсію, водночас вжити заходів для усунення наявних недоліків і забезпечення макроекономічної стабільності та зростання.

Систему індивідуальних пенсійних заощаджень можна запроваджувати лише за наявності певних передумов. По-перше, населенню треба добре розуміти недержавні фінансові установи та інструменти й довіряти їм. По-друге, мають бути надійні фінансові інструменти та фінансові ринки для стимулювання внутрішніх інвестицій і створення робочих місць. По-третє, зважаючи на високі адміністративні вимоги накопичувальної системи, приватний сектор повинен мати значний адміністративний потенціал.

Наразі система недержавного пенсійного забезпечення (3-й рівень) не заохочує населення до ефективних заощаджень на пенсію. Вона надто дорога й не забезпечує належного інвестиційного доходу. Участь населення в ній мізерна, сприйняття більшістю громадян – негативне.

У короткостроковій перспективі, зважаючи на час, який потрібен для розвитку ринків капіталу та розроблення надійних фінансових інструментів для інвестування пенсійних активів, уряд має розглянути можливість запровадження неоподатковуваних, добровільних, автоматичних індивідуальних ощадних пенсійних рахунків у банках. Такі рахунки можна запровадити за зразком простої системи індивідуальних пенсійних рахунків (ІПР) у Сполучених Штатах. Щоб забезпечити розумні та обмежені фінансові стимули (податкові пільги) для розміщення заощаджень на кшталт ІПР на банківських ощадних рахунках чи в державних облігаціях, потрібно внести необхідні зміни до законодавства. Банкам можна було б дозволити пропонувати ці фінансові продукти малим інвесторам/населенню з невеликою платою за послуги. Знімати кошти з добровільних пенсійних рахунків (ІПР) можна дозволити або після досягнення певного віку, або якщо настане певна подія в житті (хвороба або придбання житла).

Кабінет Міністрів також міг би створити нові державні фінансові інструменти із захистом від інфляції, номінал яких коригується відповідно до індексу споживчих цін (ІСЦ). Державні цінні папери із захистом від інфляції могли б видавати в електронній формі строком до 5, 10 та 20 років і пропонувати в номіналах, кратних 1000 грн. Будь-яка особа могла б придбати електронні державні облигації (ОВДП), розпоряджатися ними та сплачувати їх безпосередньо на веб-сайті, доступному 24 години на день, 7 днів на тиждень.

У разі зняття коштів з ППР до досягнення встановленого законом пенсійного віку (зараз 60 років) має стягуватися штраф у розмірі 10% суми, що знімається, і таку суму необхідно обкладати податком з доходів (зараз 18%). З цього правила можуть бути винятки, зумовлені певними життєвими подіями або ситуаціями, а саме:

- придбання першого житла для себе або для члена сім'ї, який відповідає певним критеріям (наприклад, на суму до 200 000 грн упродовж життя);
- настання інвалідності до початку виплат;
- після смерті власника ППР кошти отримує вигодонабувач;
- використання пенсійних заощаджень на оплату медичних витрат, які не були відшкодовані (наприклад, страховою компанією), або після втрати роботи;
- якщо виплати здійснюються за рахунок внесків на ППР, на які не поширювалась податкова пільга.

На більш довгострокову перспективу уряд має розглянути можливість запровадження автоматичного зарахування до накопичувальної пенсійної системи 2-го рівня після реформування ринку капіталу. Міжнародний досвід свідчить про те, що розроблення систем пенсійних заощаджень має базуватись на п'яти елементах:

1. М'який примус у формі автоматичного зарахування до системи та автоматичного підвищення розміру внесків може збільшити кількість учасників накопичувальних пенсійних систем з визначеними внесками та допомогти

учасникам досягти прийняттого розміру внеску. Щоб змусити людей заощаджувати на пенсію, потрібно скористатися силою інерції.

2. Добре розроблені автоматичні варіанти «за замовчуванням» (для пасивних інвесторів) допомагають людям, які не можуть або не хочуть вибирати розмір внеску, пенсійний фонд, інвестиційну стратегію або пенсійний продукт.

3. Спрощення інформації та вибору спонукає населення зробити оптимальний вибір. Цього можна досягти завдяки веб-програмам, зменшенню набору варіантів інвестування коштів, поліпшенню розкриття інформації або завдяки сприянню порівняння наявних варіантів.

4. Щоб сприяти участі у приватному пенсійному забезпеченні, доцільно поширити застосування фінансових стимулів, оскільки їхня сила базується на людській особливості реагувати на негайну вигоду. Автоматичне зарахування до системи необхідно поєднувати з конкретними стимулами, таких як сплата додаткових внесків роботодавцем та/або державою.

5. Звертати увагу на плату фінансовим посередникам, які зменшують реальний інвестиційний дохід від пенсійних інвестицій. Як влучно висловився Джон Богл: «Коли справа доходить до вартості інвестування, час перестає бути вашим другом». У пенсійних планах добровільної та квазіобов'язкової систем необхідно зосередити увагу на контролі за витратами на оплату послуг та створенні найдешевших механізмів накопичень – наприклад, інвестування в міжнародні пайові або біржові інвестиційні індексні фонди, які відстежують біржові індекси, а саме: S&P 500 або Доу-Джонс, та інші фондові індекси розвинутих країн (звідси й назва «індексний фонд»).

3.2 Майбутнє пенсійних заощаджень: автоматичне зарахування

Після 14 років існування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні (3-й рівень) виявилось, що це невдалий експеримент. Невдалий з погляду охоплення фізичних осіб, загальної суми накопичених активів, витрат і реальних показників діяльності, а також, найголовніше, результатів (майбутніх виплат). Більшість населення України не заощаджує або не має змоги заощадити на пенсію, мало або зовсім нічого не знає про недержавні пенсійні фонди, погано орієнтується у фінансових питаннях загалом та в інвестиціях зокрема, а також не довіряє фінансовим установам. Крім того, та невелика частина українців, які мають заощадження на інвестиції для формування пенсійних накопичень, отримують кращі результати, якщо вкладатимуть кошти в широкий спектр активів за кордоном, ніж в обмежену кількість класів активів через НПФ з високими адміністративними витратами.

Українські НПФ підтримують обов'язкову накопичувальну пенсійну систему (2-й рівень), побудовану на базі наявної моделі недержавного пенсійного забезпечення, що дасть їм змогу й далі брати велику плату за послуги (граничний розмір плати за послуги, передбачений законопроектом № 6677 – 3,5%). Поширене обґрунтування законопроекту № 6677, яке часто наводять на публічних заходах представники пенсійного ринку та деякі народні депутати, полягає в тому, що така система сприятиме «розвитку ринків капіталу». Ця теза ігнорує той факт, що мета 2-го рівня – забезпечити, насамперед, додатковий дохід пенсіонерам, а не субсидувати ринки капіталу. Більш того, законопроект № 6677 дуже привабливий для НПФ, тому що дозволяє їм розпоряджатися обов'язковими внесками працівників і встановлювати велику плату за свої послуги (3,5%).

Нещодавно популярними у багатьох країнах стали пенсійні плани з автоматичним зарахуванням до накопичувальної пенсійної системи та можливістю виходу з такої системи (див. Таблицю 12 у Додатку 4). Зазвичай такі плани передбачають автоматичне зарахування людей до пенсійного плану

або фонду та надають їм можливість добровільного виходу з плану або фонду через деякий час і на певних умовах та пропонують різні стимули (однаковий внесок з боку роботодавця та/або внески з боку держави).

У цих країнах сплачувати пенсійні внески мають роботодавці або працівники, або роботодавці та працівники разом. Рівень внесків коливається, і в більшості країн розмір обов'язкових внесків періодично збільшується до того рівня, який може забезпечити формування достатнього обсягу пенсійних активів напередодні виходу на пенсію.

Пенсійні плани з автоматичним зарахуванням – це не нова концепція. Її реалізували на початку 90-х років декілька країн, зокрема Австралія та США (плани 401(k), які фінансують роботодавці. Свою назву план індивідуальних пенсійних заощаджень працівників отримав за номером статті Податкового кодексу США.

Поведінкова економіка та міжнародний досвід свідчать про те, що більшість учасників, автоматично зарахованих до пенсійних планів, вирішують не виходити з них та не зменшувати розмір своїх внесків, особливо коли такий самий внесок додатково надходить на їхню користь з боку роботодавця або держави. У Великобританії це підтверджує статистика: автоматичне зарахування змінило тенденцію до зменшення пенсійних заощаджень на протилежну – участь працівників у пенсійних планах збільшилась з 47% працівників, які мали на це право, у 2012 р. (перший рік запровадження) до 76%⁴⁵ у 2018 р.

У Сполучених Штатах на основі вибору побудовано програму «Завтра заощаджуй більше», призначену максимально спростити та полегшити заощадження на пенсію. Вона містить три головні компоненти: (1) працівників зараховують до пенсійної програми 401(k) та залишають в ній, якщо ті не приймуть рішення вийти; (2) людей просять взяти на себе зобов'язання більше заощаджувати в майбутньому; (3) планові збільшення розмірів внесків пов'язані з майбутнім зростанням зарплати (автоматичне підвищення).

Ідея надання можливості виходу з пенсійного плану обґрунтовується тим, що не всі мають достатній дохід, щоб заощаджувати на пенсію, і вихід з пенсійного плану допоможе їм уникнути додаткових боргів. Аналогічно деякі люди просто не відчують потреби в заощадженнях. Можливість виходу популярна у багатьох країнах та сприяє підвищенню рівня участі в програмах, якщо порівняти зі стандартною добровільною схемою, де зарахування здійснюють лише за бажанням працівників. Разом з автоматичним зарахуванням часто використовують також автоматичне підвищення («автоескалацію») розміру внесків (ставки внесків працівників автоматично підвищуються щороку, поки кожен працівник не досягне свого цільового рівня заощаджень), щоб допомогти працівникам досягти цілей пенсійного доходу.

Автоматичне зарахування до пенсійного плану нещодавно запровадили сусідні Туреччина та Грузія, але не обійшлося без проблем. У Туреччині, незважаючи на щедрі державні стимули в межах системи автоматичного зарахування до пенсійного плану, рівень виходу з плану високий – 54% з-поміж тих, кого зарахували до плану протягом першого року, скористалися можливістю вийти з нього протягом двомісячного строку виходу.

У Грузії квазіобов'язкову накопичувальну пенсійну систему (2-й рівень) з автоматичним зарахуванням до неї було запроваджено у січні 2019 року, але її створення оскаржили в Конституційному суді. Згідно з Законом Грузії «Про накопичувальну пенсійну систему»⁴⁶, прийнятим Парламентом 21 липня 2018 року, і роботодавці, і працівники сплачують по 2% від заробітної плати до оподаткування. Приватні підприємці сплачують внесок у розмірі 4% річного доходу. Держава додає ще 2% від оподаткованого доходу тим, хто заробляє менш ніж 24 000 ларі (9 140 доларів США) на рік, та 1% тим, хто заробляє 24 000–60 000 ларі (9 140–22 860 доларів США). Участь у системі 2-го рівня з автоматичним зарахуванням є обов'язковою для всіх осіб віком до 40 років, а можливість виходу із системи буде надано у червні 2019 року.

У січні 2019 року правозахисна організація «Грузинська демократична ініціатива» (ГДІ) оскаржила таку накопичувальну пенсійну систему в

Конституційному суді країни на тій підставі, що вона порушує статтю 11 («Право на рівність») та статтю 19 («Право власності») Конституції Грузії. ГДІ стверджувала, що обов'язковий характер сплати внесків до системи порушує майнові права громадян. Також організація оскаржувала збір з роботодавця в розмірі 2%, який, на відміну від внеску працівника, платнику не повертається.

Аналогічна проблема виникла у 2014 році й у Вірменії. Критики нової обов'язкової накопичувальної системи 2-го рівня оскаржили в Конституційному суді відповідний закон (він набрав чинності із січня 2014 року), стверджуючи, що люди повинні мати право самі вирішувати, що робити зі своїми заощадженнями. Влітку 2014 року до закону було внесено зміни. Громадянам Вірменії дали змогу вивести гроші з накопичувальних пенсійних фондів. Повторно систему 2-го рівня було запроваджено в 2017 році, і нова редакція закону виявилася набагато слабшою за попередню.

Радикальна пенсійна реформа в Польщі, включно з реформуванням фондів 2-го рівня у 2013–2014 роках, тривала і в 2019 році через запровадження пенсійного плану з автоматичним зарахуванням працівників (PPK – Pracownicze Planu Kapitałowe), який має набрати чинності з 1 липня 2019 року. Участь у новій квазіобов'язковій системі PPK буде обов'язковою для працівників віком до 55 років. Вони будуть автоматично зараховані до PPK з правом виходу з пенсійного плану раз на чотири роки. Для працівників віком від 55 до 69 років участь у цьому плані буде добровільною. Розмір внеску працівника становитиме 2,0% від його винагороди (з можливістю добровільної сплати додаткового внеску в розмірі 2,0%).

Для роботодавців система є обов'язковою (якщо вони ще не створили пенсійний план для працівників (PPE) з внеском у розмірі як мінімум 3,5% та рівнем участі 25%). Роботодавець в обов'язковому порядку сплачує 1,5% і може добровільно додати ще відсоток, який дорівнює тому, що сплачує працівник (2,5%). Для роботодавців-порушників передбачені жорсткі штрафні санкції. Максимальний розмір внеску становить 8%:

$$(2\% + 2\% \text{ від працівника}) + (1,5\% + 2,5\% \text{ від роботодавця})$$

Ринок РРК відкритий для страховиків, менеджерів інвестиційних та пенсійних фондів. Наявну в Польщі обов'язкову накопичувальну систему 2-го рівня з індивідуальними пенсійними рахунками буде скасовано у середині 2019 року.

Амбітну систему автоматичного зарахування було запроваджено у Великобританії у 2012 році. Її розробляли з метою розв'язання проблеми низького рівня участі працівників у пенсійних планах та недостатнього обсягу пенсійних накопичень. Великобританія вивчила досвід інших країн і зробила важливі висновки:

- Щоб радикальна та амбітна пенсійна реформа була успішною, потрібен час.
- Найкращий спосіб підвищення рівня участі – це використання «спонукальної економіки» (підштовхування): автоматичне зарахування до пенсійної схеми з визначеними внесками з правом виходу із системи.
- Країни, які запроваджують систему автоматичного зарахування до накопичувальних пенсійних планів, мають порадитись з усіма зацікавленими сторонами та забезпечити поступове запровадження системи.
- Необхідно чітко визначити, яким має бути розмір внесків, щоб отримати бажаний коефіцієнт заміщення.
- Ринкова структура має бути побудована так, щоб використовувати ефект масштабу та давати змогу реалізовувати економічно вигідні інновації (включно із сучасною пенсійною технологією).
- Необхідно обмежити плату за адміністрування та винагороду за надання послуг з управління.
- Треба розробити найкращий варіант для автоматичного зарахування до накопичувального пенсійного плану (фонду).
- Для завоювання довіри та залучення учасників дуже велике значення має комунікація.

3.3 Зарубіжний досвід недержавного пенсійного забезпечення та можливості його використання у вітчизняній практиці

Факторів, що негативно впливають, стримують та не дозволяють українській системі недержавного пенсійного забезпечення розвиватися є досить значна кількість. Тому для впливу на деякі з них потрібен не лише правильний підхід.

Розвиток недержавного пенсійного страхування в Україні супроводжується наявністю значних проблем, які виникають на різних етапах. Серед них суттєвою є відсутність якісної системи мотивації для учасників та вкладників, що має включати: «розширення можливостей інвестування активів у цінні папери засновників та платників недержавних пенсійних фондів; надання доступу вкладникам до отримання кредитів за пільговими ставками; примусового зобов'язання окремих категорій підприємств до участі в недержавному пенсійному страхуванні; проведення ефективної інформаційної кампанії; започаткування практики співфінансування внесків роботодавцями; надання фінансових стимулів вкладникам-фізичним особам тощо»[70]. Крім того, активізації діяльності недержавних фондів сприятиме застосування методів, що використовують у розвинутих зарубіжних країнах, зокрема автоматичне зарахування учасників, здійснення фінансово-освітніх програм, надання змоги вилучати пенсійні накопичення.

Враховуючи ті фактори, на які потенційно можливо вплинути, одними із основних є категорії для яких потенційно актуальним є використання системи недержавного пенсійного страхування. Враховуючи вищезазначене, варто зазначити відсутність перешкод стосовно чи не єдиної потенційної категорія учасників – мігрантів. Оскільки рівень доходів дає змогу їм сплачувати пенсійні внески, проте незважаючи одночасно на відсутність у них гарантій щодо державного пенсійного забезпечення. За даними рейтингу Світового банку Україна є країною – одним із лідерів найбільших реципієнтів грошових

переказів з-за кордону, а також входить у десятку країн серед країн Європи і Центральної Азії.

Як зазначають окремі науковці, «обсяг грошових переказів українських мігрантів перевищує 20 млрд. дол. у рік, що підтверджує значний економічний потенціал міграційного капіталу. Зважаючи на фактори зростання масштабів трудової міграції (низький рівень оплати праці, економічні диспропорції в розвитку регіонів, високий рівень безробіття та бідності, нестабільна політична ситуація), можна зробити висновок, що в перспективі її обсяги будуть лише зростати»[70]. Таким чином, доцільним варто вважати ефективне використання грошові перекази як основні надходження трудової міграції, зокрема і щодо реалізації основних цілей розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення.

Середній вік українських мігрантів становить 37 років. Тому час їх перебування за кордоном відповідає періоду, за який відбувається нагромадження пенсійних внесків. Проте основною причиною соціальної незахищеності такої категорії населення є нелегальне працевлаштування за кордоном. Чинним законодавством врегульовано такі питання щодо пенсійного забезпечення громадян, працевлаштованих за межами України саме за рахунок системи добровільної участі в пенсійному страхуванні. Проте станом на 2020 р. в Україні було укладено 4765 договорів про добровільне пенсійне страхування з громадянами, які перебувають за кордоном. Основною причиною такої тенденції є недовіра до фінансових інститутів держави, оскільки незважаючи на сплату навіть значних сум страхових внесків, громадяни можуть отримувати лише мінімальну пенсію [43, с. 50-51].

Для прикладу, якщо українські заробітчани мають 10-15 років страхового стажу і відповідно для того, щоб отримати в майбутньому мінімальну пенсію за віком, вони повернуться в Україну у віці 50-55 років, страхові внески вони повинні сплачувати ще за 15 років. Якщо порівнювати пенсійні виплати, яку отримає громадянин при вкладенні коштів впродовж 15 років у недержавні пенсійні фонди, то на кінець періоду накопичення загальна сума пенсійних

заощаджень становитиме 1240,59 тис. грн., враховуючи рівень доходності визначимо у розмірі 12% річних та середню тривалість життя в Україні 74 роки, При розрахунку береться до уваги те, що середня зарплата в Україні складає 9,5 тис. грн., розмір відрахувань на загальнообов'язкове пенсійне страхування 18% та при річній ставці доходності в 12% річних, та нарахуванням відсотків щороку. Суму, на яку щомісяця зможе розраховувати заробітчанин після настання пенсійного віку буде складати вище, ніж середній розмір пенсій в Україні – він отримуватиме 6,9 тис. грн.

Таким чином, послуги недержавних пенсійних фондів є достатньо привабливими для мігрантів. Перевагами недержавного пенсійного забезпечення для такої категорії населення можна визначити наступні:

- можливість отримання пенсії після повернення в Україну;
- відсутність вимог до мінімального страхового стажу, а також до джерел сплати пенсійних внесків;
- гнучкі умови сплати пенсійних внесків: період накопичення внесків та періодичність їх сплати (щомісячно, щокварталу, раз на півроку, раз на рік, одноразовий внесок) вкладник обирає самостійно;
- можливість самостійного встановлення пенсійного віку, а також вибору виду пенсії.

Однак використання інвестиційного потенціалу мігрантів з метою їх недержавного пенсійного забезпечення вимагає адаптації існуючого механізму обслуговування учасників до особливостей даної цільової групи. Тому, доцільним є доповнення до законодавства, які полягають у запровадженні сплати одноразового пенсійного внеску, зокрема шляхом використання такого фінансового інструменту, як облігації [15, с. 90-92].

Можливі два варіанти залучення мігрантів до участі у системі недержавного пенсійного страхування:

- традиційний, при якому вкладником виступає як сам мігрант, так і інші родичі, які будуть сплачувати внески до недержавних пенсійних фондів на його користь у звичайному порядку. При цьому постає питання розробки у фондах

пенсійних схем з метою отримання можливості одноразової сплати внесків, незважаючи на те, коли громадянин хоче стати учасником фонду.

- спеціальний – як варіант участі в недержавному пенсійному фонді необхідною є розробка спеціальної пенсійної схеми, при якій учасник може здійснювати обмін цінних паперів на зобов'язання фонду здійснювати пенсійні виплати впродовж відповідного терміну. Зважаючи на поточну вартість цінних паперів та прогнозний інвестиційний дохід, фонд визначатиме прогнозну суму пенсійних виплат для конкретного учасника [15, с. 95-96].

При цьому перевагами, що отримуватимуть учасники можна визначити наступні:

- відсутність ризику знецінення, використання пенсійних заощаджень на адміністративні цілі;

- можливість отримання додаткового доходу від фінансових активів.

Зважаючи на недостатню фінансову обізнаність та низьку активність населення на фінансовому ринку, доцільним, як вважають окремі науковці, є випуск державних цінних паперів – гарантованих пенсійних облігацій, метою яких є інвестування активів обов'язкової накопичувальної пенсійної системи. «Дані фінансові інструменти найбільш придатні для залучення міграційного капіталу у сферу недержавного пенсійного страхування, оскільки характеризуються високим рівнем надійності для інвесторів та відповідають існуючим інвестиційним обмеженням для недержавних пенсійних фондів. Окрім того, участь держави в ролі емітента цінних паперів надає певні гарантії їх власникам.

Основні характеристики пенсійних облігацій повинні включати:

- 1) закрите розміщення серед мігрантів;
- 2) змінна ставка щорічного купону, яка переглядається з урахуванням фактичного показника інфляції;
- 3) строк обігу – не менше 5 років (або безстрокові);
- 4) можливість конвертації пенсійних облігацій в аналогічні цінні папери нових випусків;

5) можливість дострокового пред'явлення до викупу та своєчасного погашення емітентом у випадку небажання особи брати участь у недержавному пенсійному страхуванні;

6) визначений порядок передачі права власності на облігації від власника до недержавного пенсійного фонду;

7) валюта придбання – дол. США, євро;

8) номінальна вартість облігації – 300, 500 або 1000 дол./євро» [70].

Використання пенсійних облігацій в країнах проживання мігрантів обумовлює розв'язання таких питань, як:

- дослідження соціально-економічних характеристик основних регіонів зосередження мігрантів;

- належне інформування громадян;

- уточнення окремих категорій агентів в частині розміщення облігацій та укладення відповідних договорів;

- вивчення законодавства країн розміщення облігацій;

- здійснення оцінки сумарних витрат на проект [15, с. 95-98].

Формування належного механізму випуску і розміщення пенсійних облігацій відіграє вагомий роль для українських мігрантів:

«по-перше, з точки зору мігрантів пенсійні облігації дають їм можливість завчасно потурбуватись про власне пенсійне забезпечення на вигідних умовах;

по-друге, для держави залучені від мігрантів кошти – це джерело довгих інвестиційних ресурсів для економіки країни, а також запорука зростання рівня соціальної захищеності даної категорії громадян; по-третє, зі сторони недержавних пенсійних фондів залучення потенційних учасників створює додаткові можливості для нарощення пенсійних активів»[70].

Крім того, важливим постає забезпечення ефективного використання пенсійного капіталу за рахунок вибору інвестиційно привабливих сфер для недержавних пенсійних фондів. В сучасних умовах значна частка активів вказаних вище фондів розміщується на банківських депозитах, а також направляється на придбання боргових цінних паперів. Перспективним

напрямок вкладення коштів недержавного пенсійного страхування можна вважати галузь житлово-комунального господарства, в якій ситуація залишається найбільш критичною. «Низький рівень рентабельності, тривалий період окупності вкладень та фактична відсутність гарантій їх повернення роблять сферу житлово-комунальних господарств непривабливою для приватних інвесторів» [15, с. 98-101].

Суттєвим поштовхом для розвитку недержавних пенсійних фондів є подальша реалізація пенсійної реформи в частині посиленні їхньої участі в обов'язковій накопичувальній та професійній пенсійних системах. Це сприятиме не лише сприйняттю суспільством пенсійної реформи, а також відповідно прискорить її.

Запорукою зростання інвестиційної привабливості галузі, зокрема для недержавних пенсійних фондів являється «трансформація існуючого механізму тарифоутворення для його відповідності таким параметрам: довгостроковий характер регулювання, забезпечення справедливої норми дохідності інвестованого капіталу, стимулювання підвищення ефективності діяльності компаній та якості обслуговування споживачів. Задовольнити зазначені умови та узгодити інтереси зацікавлених сторін можливо шляхом використання підходів стимулюючого регулювання, зокрема методу дохідності інвестованого капіталу (Regulatory Asset Base, RAB). Високі результати використання методу RAB-регулювання у країнах Західної Європи перетворили його у зразок тарифного регулювання в світі. В основі методики RAB-регулювання лежить такий механізм розрахунку тарифу, який передбачає поступове повернення залученого капіталу та відсотків за його використання. Так, регулюючими органами першочергово визначається необхідний рівень валової виручки для мережевої компанії, що включає: операційні витрати, повернення інвестованого капіталу і дохід на інвестований капітал. При цьому встановлені тарифи мають довгостроковий характер, як правило, 5-7 років» [70].

Проте відсутність достатньої кількості інвестиційно привабливих і дієвих фінансових інструментів обмежують можливості щодо ефективного

використання пенсійних активів. Такі проблеми обумовлюють наявність наступних двох варіантів їхнього вирішення:

«- лібералізація законодавчих обмежень інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів за рахунок розширення переліку активів, дозволених для інвестування;

- розвиток фінансового ринку в стосовно пропозиції нових видів фінансових активів, придатних для інвестування коштів недержавних пенсійних фондів» [56, с. 5-6].

В сучасних умовах доцільним є одночасне використання двох варіантів, Оскільки трансформація недержавних пенсійних фондів потребує часткового зняття кількісних обмежень, відповідно залучення пенсійних активів у реальний сектор економіки спонукає до розробки і застосування новітніх видів фінансових інструментів.

3.4 Перспективи розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні

Реформування пенсійної системи України, яке відбувається останніми роками, спирається на завдання побудови соціальної держави через механізм соціалізації економіки, додержання нею основного принципу — соціальної справедливості. Враховуючи рекомендації Світового банку «Матеріальне забезпечення людей похилого віку у ХХІ сторіччі: міжнародні перспективи пенсійних реформ» і зважаючи на демографічні процеси та світові тенденції розвитку пенсійних систем, сучасна система пенсійного забезпечення має містити 5 складових. Перша складова, або «базовий (нульовий) рівень», має забезпечувати мінімальний рівень соціального захисту. Метою фінансованої, за рахунок загальних податків універсальної соціальної мережі, безпеки є запобігання бідності. Друга складова, або «перший рівень пенсійного страхування», — це обов'язкова державна солідарна система визначених виплат, що ґрунтується на засадах солідарності та субсидування і має на меті відшкодувати частину втраченого доходу її учасникам, залежно від розміру

заробітку і сплачених внесків. Третя складова, або «другий рівень пенсійного страхування», ґрунтується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб і є обов'язковою накопичувальною системою з певними внесками, запровадження якої планується, починаючи з 2009 року. Верховною Радою у 1 читанні прийнятий проект Закону України «Про запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та внесення змін до деяких законодавчих актів України» (р. н. 2854 від 29.12.06 р.). Четверта складова, або «недержавне пенсійне забезпечення», передбачає добровільні додаткові пенсійні заощадження в банківських установах, недержавних пенсійних фондах та страхових організаціях. П'ята складова — нефінансовий і навіть неформальний рівень, який має охоплювати ширший спектр соціальної політики: підтримка осіб похилого віку їхніми сім'ями, забезпечення доступу до медичних та житлово-комунальних послуг [2]. З прийняттям 9 липня 2003 року ВР Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» в державі відбулася не тільки реформа системи пенсійного забезпечення, а й було дано суттєвого поштовху інституційним змінам на ринку фінансових послуг. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» концептуально та функціонально розмежував послуги з недержавного пенсійного забезпечення, які надаються недержавними пенсійними фондами, комерційними банками та страховими організаціями на три відокремлені частини, що дозволяє, з одного боку, урізноманітнити пенсійне обслуговування громадян, з іншого — мінімізувати дублювання професійної діяльності різних фінансових установ на ринку пенсійних послуг та підвищити якість цих послуг. З 1 січня 2004 року недержавне пенсійне забезпечення в Україні здійснюється: – пенсійними фондами шляхом укладення пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів та вкладниками таких фондів відповідно до Закону; – страховими організаціями шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду відповідно до цього Закону та законодавства про страхування; – банківськими установами, відповідно до

Закону "Про недержавне пенсійне забезпечення" та законодавства про банківську діяльність, шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, визначеної для відшкодування вкладів Фондом, гарантування вкладів фізичних осіб, що встановлюється згідно із Законом. НПФ – юридична особа, що створена відповідно до Закону і є неприбутковою організацією (непідприємницьким товариством), функціонує і проводить свою діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам фонду у визначеному законодавством порядку. Недержавні пенсійні фонди за видами поділяються на відкриті, корпоративні та професійні. Виключним видом діяльності НПФ є недержавне пенсійне забезпечення, що включає: – акумулювання пенсійних внесків та їх інвестування; – розподіл отриманого інвестиційного доходу серед учасників та його облік на індивідуальних пенсійних рахунках; – здійснення пенсійних виплат учасникам. Усі операції від імені пенсійного фонду здійснюють компанії-менеджери, з якими фонд уклав контракти на обслуговування, – компанія з управління активами (КУА), адміністратор і зберігач активів. Зауважимо, що державою створені належні умови для функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Розроблена законодавча база – Закони України «Про недержавне пенсійне забезпечення» та "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування". Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України (надалі – ДКЦПФР) розроблено 30 підзаконних нормативно-правових актів, якими передбачені: процедури, необхідні для початку роботи НПФ; вимоги для осіб, які входять до складу Ради НПФ та фахівців адміністраторів НПФ, запроваджена система їх навчання; процедура ліцензування адміністраторів НПФ тощо.

Одним із головних пріоритетних напрямків соціального забезпечення в Україні, згідно із Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», є пенсійна система, як основа матеріального стану

непрацюючих громадян. Обов'язком держави в цьому напрямку є певні організаційні заходи, які дають змогу поетапно, з врахуванням особливостей бюджетного наповнення, досягти відповідного рівня пенсійного забезпечення цієї категорії населення. Починаючи з 2004 р. із прийняттям Закону, починає формуватись нова пенсійна система, яка дасть змогу забезпечити громадянам країни достатній соціальний рівень забезпечення після закінчення трудової діяльності. Саме реформування пенсійної системи дасть змогу встановити пряму залежність розміру майбутніх пенсійних виплат безпосередньо від кожної працюючої людини, а не лише від держави. Тобто, це можливість для кожної працюючої людини забезпечити собі достатній рівень доходу після виходу на державну пенсію. Суть пенсійної реформи полягає у переході до трирівневої пенсійної системи, де третім рівнем являється система недержавного пенсійного забезпечення [9]. Третій рівень системи пенсійного забезпечення ґрунтується на засадах добровільної участі громадян у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання додаткових пенсійних виплат. Громадяни на власний вибір відкривають індивідуальний накопичувальний рахунок у будь-якому НПФ та вносять внески згідно укладеного договору з адміністратором НПФ [8]. Трирівнева пенсійна система гарантує, що кошти на рахунках Державного та недержавних пенсійних фондів є безпосередньою власністю пенсіонерів. Тобто, по досягненню пенсійного віку їм буде виплачуватись солідарна пенсія, а також додаткова пенсія з індивідуальних рахунків недержавних пенсійних фондів (третій рівень пенсійної системи) [16].

Надзвичайно важливою проблемою мабуть є забезпечення стабільності пенсійної системи. Фінансова стабільність пенсійної системи залежить від ряду факторів – це стану розвитку економіки, рівня соціального податку, тобто тарифу страхових внесків або нарахування на фонд оплати праці, демографічного навантаження на працюючу частину населення, співвідношення середньомісячного розміру пенсії до середньомісячного розміру заробітної плати та наявності коштів у пенсійній системі. Проте підвищення ставок

відрахування до пенсійної системи не розв'яже проблеми фінансової стабільності. Підвищення тарифу внесків на пенсійне страхування є безперспективним тому, що підвищує макроекономічний ризик і перешкоджає фінансовій стабільності в країні, зокрема сприяє зростанню інфляційних процесів, підвищенню цін на продукти та послуги, зростанню частки осіб, які ухиляються від сплати внесків та тіньового сектору економіки. Зростання демографічного навантаження на працюючу частину населення обумовлено негативними демографічними процесами – старіння населення та від'ємний природний приріст. Низький рівень народжуваності, зниження питомої ваги молодих вікових груп до 16 років у поєднанні з очікуваним майбутнім збільшенням тривалості життя сприятимуть зростанню чисельності пенсіонерів [2]. Захист пенсійних накопичень та їх примноження за рахунок інвестиційного прибутку з метою здійснення майбутніх пенсійних виплат учасникам знаходиться в руках фінансових установ (банк-зберігач і КУА), які здійснюють управління активами НПФ. Отже, саме від того, як працюють ці установи, як будують відносини з фондом і як контролюються, значною мірою залежить спроможність фонду здійснювати пенсійні виплати. Нацкомфінпослуг, Ради НПФ, КУА і недержавно-пенсійна громадськість (USAID та Світовий банк) докладають чималих зусиль для розвитку накопичувальної пенсійної системи, особливо, НПФ в Україні, а досягнення мізерні. Є три групи проблем, які гальмують хід пенсійної реформи, формування накопичувальної пенсійної системи та недержавного пенсійного забезпечення. Перша – проблеми в корпоративному середовищі, куди входять НПФ, КУА тощо, друга – проблеми в державному середовищі, третя – низький рівень фінансової обізнаності населення. Щодо корпоративних проблем, то, хоча ринок послуг НПФ ще зовсім невеликий, і водночас простір для дій неймовірно широкий для всіх та й інтереси нібито у всіх спільні, але єдності серед його учасників недостатньо. Візьмемо, наприклад, ставлення до запровадження єдиного порядку визначення чистої вартості одиниці пенсійних внесків – це розрахункова вартість одиниці пенсійних внесків, що визначається шляхом 20 ділення чистої вартості активів

пенсійного фонду на загальну кількість одиниць пенсійних внесків на день підрахунку. Наявність такого порядку посилить довіру до системи НПФ, бо дасть змогу вкладникам порівнювати діяльність різних фондів, бути в курсі того, що відбувається з їхніми пенсійними грошима, і на цій основі приймати обґрунтовані рішення. Світовий досвід засвідчує, що немає іншого шляху для завоювання довіри вкладників, ніж відкритість інформації та зрозуміла система оцінки результатів роботи фондів [4]. Крім того, слід приділити увагу й збільшенню пропозиції якісних інструментів інвестування для пенсійних фондів. Оскільки їхні активи мають довгостроковий характер, а акції більш стійкі до інфляції ніж боргові інструменти, варто дозволити підвищити частку акцій в портфелі НПФ принаймні до 60 %. Потрібно також дозволити пенсійним фондам купувати цінні папери інститутів спільного інвестування. ІСІ – це інвестиційні фонди та взаємні фонди інвестиційних компаній, корпоративні інвестиційні фонди та пайові інвестиційні фонди, створені відповідно до законодавства. В усьому світі є така практика, бо тим самим зменшуються ризики управління коштами. До того ж ці фонди диверсифіковані і з них завжди НПФ може вийти [4]. Щодо проблем державного рівня, вперше про НПФ і створення в Україні трирівневої пенсійної системи йдеться в указі Президента від 1998 року. Але зараз складається враження, що досі у високих державних інституціях панує думка: пристойну пенсію можна отримувати в рамках існуючої державної солідарної системи. Варто лише її реформувати, збільшити ресурси пенсійного фонду, справедливо призначити державні пенсії. Але в країнах Європи ще на початку 90-х років зрозуміли, що державна пенсія може забезпечити лише прожитковий мінімум. А все інше має бути за рахунок другого і третього рівнів. Щодо вітчизняних реалій фінансової обізнаності населення, то варто відзначити, що ступінь поширення фінансових послуг в Україні залишається низьким, особливо у порівнянні з європейськими державами. Так, за 21 результатами першого всеукраїнського соціологічного дослідження «Фінансова грамотність та обізнаність в Україні» було встановлено, що 39 % населення нашої країни не мають банківських рахунків.

Більшість громадян користуються лише базовими фінансовими послугами, серед яких – оплата комунальних платежів через банк (72 %), користування пластиковою картою (68 %), проведення платежів через термінали платіжних систем (38 %). Однак населення практично не користується так званими інвестиційними послугами, зокрема такими фінансовими інструментами, як акції, облігації або інвестування в недержавні пенсійні чи інвестиційні фонди. При цьому українці не зацікавлені в отриманні більшого обсягу інформації про фінансові продукти. Це пояснюється низкою причин – браком коштів для здійснення інвестицій, слабкою довірою до фінансової системи взагалі або простим нерозумінням того, як користуватися фінансовими послугами [10]. Місце НПФ в структурі пенсійного забезпечення, можна розглядати в двох аспектах:

- через механізм формування фінансових ресурсів та рух грошових потоків у цій системі;

- як показник активності клієнтів сфери НПЗ. Механізм руху грошових потоків в пенсійній системі через НПФ відіграє ключову роль у формуванні інвестиційних ресурсів для внутрішнього економічного розвитку країни. Запроваджувана пенсійна система повинна перерозподілити рух грошових потоків таким чином, щоб сформувати основні виплати та внески через другий та третій рівні. Солідарна пенсійна система на сучасному етапі становлення формує в собі основні пенсійні ресурси у вигляді обов'язкових внесків громадян та їх роботодавців. Високі ставки внесків змушують останніх приховувати фактичний фонд оплати праці, зменшуючи тим самим надходження до бюджету Пенсійного фонду, який стає дефіцитним. Виникає потреба компенсувати недостатність коштів на виплату пенсій сучасним пенсіонерам через Державний бюджет України. Запровадження другого та третього рівнів повинне вирішити проблему низьких пенсій та надати можливість громадянам отримувати пенсії, відповідні їх заробіткам в період трудової діяльності. Зрілість системи НПЗ можна визначити за ступенем розповсюдження послуг серед середніх та малих підприємств, а також через фізичних осіб. За даними

Нацкомфінпослуг максимальна кількість укладених пенсійних контрактів НПФ саме з фізичними особами. Але на сучасному етапі розвитку пенсійної системи, вони не є визначальними пайовиками фондів, оскільки середня сума пенсійних внесків на один укладений контракт від фізичних осіб значно менша ніж від юридичних. Разом з тим, в умовах початкового етапу формування фінансових ресурсів пенсійні фонди позиціонують себе переважно на великих вкладників, якими є юридичні особи[3]. Зазначимо шляхи вдосконалення системи НПЗ:

- необхідно вдосконалити відповідну законодавче базу, спираючись на вже отриманий досвід впровадження НПФ;

- досягнення оптимального для учасників фондів співвідношення між рівнями ризиків і прибутковістю в інвестиційних портфелях НПФ - шляхом внесення урядових змін до регуляторної бази в рамках ширшої програми розвитку ринків капіталу;

- слід скасувати обмеження на операції з валютою і розглянути можливість запровадження управління ризиками, підпорядкованого детальніше розробленому регулюванню, що має передбачати інвестування в ліквідні інструменти з низьким рівнем ризику, які перебувають в обігу на розвинутих ринках;

- регулятори повинні дозволяти здійснювати інвестиції лише в такі активи, для яких можна застосовувати методи оцінювання вартості, єдині для всіх фондів;

- підвищення рівня управління інвестиційним портфелем фонду, завдяки запровадженню в законодавстві загальних положень про управління ризиками та накладенню обмежень на частки акціонерного капіталу, які може утримувати НПФ;

- дотримуватися граничних допустимих обсягів інвестицій, шляхом моніторингу дотримання законодавчо встановлених обмежень щодо інвестування пенсійних активів, який має ґрунтуватися на їх середньомісячних значеннях;

- вирішити питання низького рівня прозорості НПФ в Україні шляхом запровадження обов'язковості використання суб'єктами НПЗ міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ);

- вирішити питання з кількістю недержавних пенсійних фондів, із нерівномірним розміщенням фондів по Україні.

Також важливим для належного функціонування недержавних пенсійних фондів, зокрема щодо залучення пенсійних активів, є підвищення рівня роз'яснювальної роботи серед населення, роботодавців, профспілок, об'єднань громадян та юридичних осіб, зокрема:

- поширення серед населення інформації про переваги недержавного пенсійного забезпечення та можливості отримання додаткових виплат під час досягнення громадянами пенсійного віку внаслідок участі в НПФ;

- запровадження системи публічної оцінки фінансового стану НПФ шляхом прийняття відповідних нормативно-правових актів та введення в дію системи розкриття інформації про недержавні пенсійні фонди.

Вирішити наявність непрозорої конкуренції шляхом посилення захисту прав споживачів що будується на принципах:

- зрозумілості (прозорості) - щоб споживачі могли розуміти даний пенсійний продукт та порівняти його з інших подібних заощаджувальними продуктами;

- простоти – щоб споживачі могли робити обґрунтований вільний вибір з метою забезпечення максимального прибутку у довгостроковій перспективі та залишатися відповідальними за свій вибір.

Також, потрібно створити єдиний, державний орган контролю за діяльністю суб'єктів недержавних пенсійних фондів. Підвищення ефективності управління системою пенсійного забезпечення за рахунок передачі недержавним компаніям функцій управління пенсійними активами. Актуальність цих шляхів посилюється у зв'язку з тим, що удосконалення пенсійної реформи відповідатимуть удосконаленню всієї економічної системи тому, що створення обов'язкового накопичувального фонду та системи

недержавних пенсійних фондів створять додаткові стимули для виходу економіки з тіні та слугуватимуть великим потенціалом фінансових ресурсів для інвестування і розвитку економіки.

ВИСНОВКИ

Недержавний пенсійний фонд — юридична особа, яка має статус неприбуткової організації, функціонує і проводить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників. Діяльність недержавного фонду базується на принципах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень. Фонд залучає пенсійні внески вкладників, інвестує кошти з метою їх захисту від інфляції та їх примноження, а пізніше здійснює пенсійні виплати учасникам за рахунок накопичених пенсійних активів.

По видам НПФ розділяються на: відкриті, корпоративні і професійні. На сьогоднішній день найбільшою популярністю користується відкриті недержавні пенсійні фонди, унаслідок того, що характеристики таких фондів відповідають інтересам професійних учасників фінансового ринку, перш за все як об'єкт бізнесу. Тоді як інші види фондів ближче стоять до корпоративних інтересів засновників-працедавців. Єдиним органом управління НПФ є Рада фонду, яка здійснення контролю за поточною діяльністю фонду і вирішення основних питань пов'язаних з діяльністю фонду. Контроль над недержавними пенсійними фондами більший, ніж над звичайними фінансовими інститутами. Для них існують свої нормативи, звітність, є регуляторний орган - Національна комісія із регулювання ринків фінансових послуг.

Контроль також здійснюють Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольний комітет України, НБУ. Ураховуючи викладене, можна констатувати, що Нацкомфінпослуг, зокрема Департамент нагляду за недержавними пенсійними фондами, сприяє створенню дієвої системи недержавного пенсійного забезпечення, системи, яка гарантує отримання громадянами додаткових до загальнообов'язкового пенсійного страхування виплат.

Щодо України, то система недержавного пенсійного забезпечення знаходиться на початковому етапі становлення, проте розвивається високими темпами. У після кризовий період відбулося зменшення кількості недержавних пенсійних фондів, проте з року в рік зростає загальна кількість укладених пенсійних контрактів, кількість осіб, що отримують пенсії, та загальний обсяг пенсійних виплат. Позитивно характеризує діяльність НПФ також постійне зростання у ВВП країни активів НПФ, пенсійних внесків та пенсійних виплат. Підвищення ефективності діяльності НПФ підтверджується постійним зростанням пенсійних виплат по відношенню до активів та до пенсійних внесків. Позитивним є також факт зростання відсотка отриманого інвестиційного доходу.

Проведений аналіз функціонування НПФ показує те, що протягом останніх років спостерігається тенденція до збільшення кількості НПФ та їх адміністраторів, особливо в місті Києві. Показники роботи НПФ з кожним роком збільшується, про це свідчить збільшення учасників фондів, збільшення кількості укладених контрактів приріст активів та інше.

Зараз спостерігається тенденція до збільшення суми та кількості пенсійних виплат. Також, з кожним роком зростає прибуток від інвестування активів і також зростає сума витрат, що відшкодовується за рахунок пенсійних активів, а саме оплата послуг КУА, оплата послуг банку-зберігача, виплати на оплату адміністрування НПФ.

Подальші дослідження щодо розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні мають включати удосконалення нормативно-правової бази у сфері регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів, усунення недоліків оподаткування їх діяльності, розроблення комплексу заходів щодо інформування громадян про розвиток недержавного пенсійного забезпечення. За умови запровадження всіх зазначених заходів можна сподіватись на стабільний розвиток недержавних пенсійних фондів, що сприятиме стабілізації пенсійної системи України та підвищенню рівня життя осіб пенсійного віку.

Таким чином, дослідження шляхів удосконалення, реформування пенсійної системи, їх впровадження мають першочергове значення.

Актуальність цих шляхів посилюється у зв'язку з тим, що удосконалення пенсійної реформи відповідатимуть удосконаленню всієї економічної системи тому, що створення обов'язкового накопичувального фонду та системи недержавних пенсійних фондів створять додаткові стимули для виходу економіки з тіні та слугуватимуть великим потенціалом фінансових ресурсів для інвестування і розвитку економіки.

За останні роки вітчизняна економіка мала етапи і зростання, і падіння, однак не досягла стійкої стабільності. Навантаження пенсійного забезпечення все ще лягає на Пенсійний фонд, модель функціонування якого не дозволяє запобігти інфляційним ризикам та призводить до дефіциту коштів, який, у свою чергу, покривається з Державного бюджету України.

При подальшому реформуванні пенсійної системи та запровадженні її другого рівня доцільно використовувати передовий світовий досвід. Так, у багатьох країнах усе більшого поширення набуває ризикоорієнтований підхід до регулювання НПФ. Він передбачає постійний процес ідентифікації найбільш критичних ризиків, які виникають у діяльності НПФ, посилений моніторинг наглядовими органами таких ризиків, оцінку управління ризиками в пенсійних фондах і їх фінансової уразливості до потенційних несприятливих наслідків. В Україні накопичено певний досвід функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення, який дає змогу ідентифікувати власні особливі ризики, притаманні діяльності НПФ.

Проведення пенсійної реформи в сучасній Україні ускладнюється ризиком не лише посилити традиційні загрози дореформеної системи, але й також доповнити їх додатковими новітніми загрозами, притаманними виключно накопичувальній пенсійній системі. Враховуючи сказане, держава повинна запровадити ефективні механізми запобігання ризикам, властивим пенсійній системі, а також встановити збалансованій жорсткі вимоги щодо

інвестування пенсійних накопичень, які акумулюватимуться в рамках другого рівня пенсійної системи.

Ринкові ризики, пов'язані із діяльністю НПФ, доволі вагомі, оскільки діяльність НПФ зосереджена на фінансовому ринку. Інвестиційні портфелі НПФ формуються із багатьох інструментів, таких як цінні папери, облігації державної позики, депозити та депозитні сертифікати, банківські метали та інші інструменти для диверсифікації ризиків. Зважаючи на те, що дохідність на ринку цінних паперів є кон'юктуро залежною, НПФ повинен завжди враховувати ризик змін вартості цінних паперів. Із облігаціями державної позики справи є дещо кращими, оскільки прибуток гарантується державою і ризик зміни прибутковості за ними виявлятиметься лише у випадку девальвації національної валюти та прискоренні інфляційних процесів. Беручи до уваги те, що частка акцій компаній у портфелях НПФ знаходиться на рівні 13–14 % у зв'язку із нерозвинутим фондовим ринком України, можна вважати, що акції не є популярним активом для інвестування серед НПФ. Натомість частка облігації недержавної позики складає 23–25 %, тому даний інструмент може значно впливати на інвестиційний портфель НПФ. Зважаючи на те, що посткризові явища внесли свої корективи на ринку позичкового капіталу, доволі значна частка компаній отримує позичковий капітал через облігації.

У даному випадку виникає також частково кредитний ризик за облігаціями, оскільки окрім того, що це - інструмент торговий, початковою функцією даного інструменту є позичковий капітал. Тому НПФ необхідно ідентифікувати не тільки ринковий ризик за облігаціями, а також враховувати кредитний.

Інші інструменти інвестиційного портфелю НПФ мають або малу частку і сукупні зміни дохідності за ними матимуть помірний результат, або є малоризиковими. Також вагомою часткою в інвестиційному портфелі виступають такі інструменти, як розміщені депозити та депозитні сертифікати. Проводячи паралель із кризовими періодами проблема ліквідності та платоспроможності вітчизняних банків є актуальною, тому насамперед

спеціалістам НПФ необхідно аналізувати фінансовий стан банку-контрагента задля уникнення ризиків у майбутньому. Іншим боком є дохідність за депозитами. Враховуючи фінансовий стан підприємств галузей економіки України, варто зазначити, що українські банки кредитують доволі низькими темпами, тим самим зменшуючи свої кредитні ризики. Відсоткові ставки за депозитами, коливаючись на рівні 14 – 16 % річних у національній валюті, є доволі високими. У цьому світлі банки поступово будуть зменшувати відсоткові ставки за депозитами, оскільки дорогі пасиви при низькому рівні кредитування їм просто не потрібні. Високі ставки за депозитами будуть зберігати банки, у яких є проблеми із ліквідністю, але тут необхідно усвідомлювати, що дохідність за такими депозитами є надто ризиковою.

Розглядаючи вплив кредитного ризику на діяльність НПФ варто зазначити, що в ідеалі предмет даного ризику розглядається в більшості випадків у площині банківської діяльності. У даному випадку кошти НПФ, інвестовані у облігації, також можна аналізувати з позиції кредитного ризику, оскільки тут присутній фактор невиконання зобов'язань боржником. Крім цього, можна було б припустити, що невиконання зобов'язань з боку постачальників послуг чи інших сторін, які створили певним чином дебіторську заборгованість НПФ, віднести до сфери кредитного ризику, але сфера впливу кредитного ризику визначається середовищем позичкового капіталу на тому ж ринку капіталу. Необхідно спробувати ідентифікувати специфічні ризики, притаманні системі НПФ як цільовому сегменту у системі фінансів держави.

Отже, аналізуючи настрої населення та ступінь їх обізнаності у системі недержавного пенсійного забезпечення, постає один з головних ризиків діяльності НПФ соціального характеру – ризик недовіри.

На сьогодні очевидно є потреба в появі фінансових інструментів, прийнятних для зниження ризиків у діяльності НПФ. Серед таких інструментів можуть бути довгострокові державні облігації, що індексуються на рівень інфляції. Збільшена пропозиція таких облігацій може не тільки покращувати управління активами пенсійних фондів, а й сприяти розвитку ринку

довгострокових цінних паперів та всього фінансового ринку країни. До основних ризиків діяльності недержавних пенсійних фондів, які можуть стати на заваді подальшому розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні, належать: ризики нецільової діяльності у зв'язку з можливістю інвестування в активи пов'язаних осіб засновників; ризики низької ліквідності фондового ринку на фоні нерозвинутого ринку державних цінних паперів; функціонування пенсійних схем, які використовують неконкурентні переваги і містять додаткові моральні та фінансові ризики; неоднозначність законодавчої бази щодо участі на етапі накопичення страхових компаній та банків.

Державна політика щодо подальшого реформування вітчизняної пенсійної системи має враховувати сукупність ризиків та загроз, а також передбачати розробку й запровадження механізмів їх мінімізації. Уникнення та мінімізація ризиків в системі недержавного пенсійного забезпечення потребує застосування до всіх учасників цього ринку єдиних принципів здійснення недержавного пенсійного забезпечення шляхом трансформації пенсійних схем, які не відповідають законодавчо встановленій моделі. Реалізація цих положень можлива шляхом внесення змін до профільного закону, посилення діяльності держрегуляторів та саморегулювальних організацій, подальшого розвитку ринків капіталу в Україні

.В Україні система недержавного пенсійного забезпечення знаходиться на початковому етапі становлення, проте розвивається високими темпами. У після кризовий період відбулося зменшення кількості недержавних пенсійних фондів, проте з року в рік зростає загальна кількість укладених пенсійних контрактів, кількість осіб, що отримують пенсії, та загальний обсяг пенсійних виплат. Позитивно характеризує діяльність НПФ також постійне зростання у ВВП країни активів НПФ, пенсійних внесків та пенсійних виплат. Підвищення ефективності діяльності НПФ підтверджується постійним зростанням пенсійних виплат по відношенню до активів та до пенсійних внесків. Проведений аналіз функціонування НПФ з 2012 – 2016 роки показує те, що протягом цього періоду спостерігається тенденція до зменшення кількості НПФ

та їх адміністраторів, але показники роботи НПФ з кожним роком збільшується, про це свідчить збільшення учасників фондів, збільшення кількості укладених контрактів приріст активів та інше. З урахуванням зазначених факторів подальші дослідження щодо розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні мають включати удосконалення нормативно-правової бази у сфері регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів, усунення недоліків оподаткування їх діяльності, розроблення комплексу заходів щодо інформування громадян про розвиток недержавного пенсійного забезпечення. За умови запровадження всіх зазначених заходів можна сподіватись на стабільний розвиток недержавних пенсійних фондів, що сприятиме стабілізації пенсійної системи України та підвищенню рівня життя осіб пенсійного віку.

В Україні функціонує багаторівнева пенсійна система, яка існує в багатьох високорозвинених країнах. Вона складається з трьох незалежних рівнів: двох обов'язкових та одного добровільного. Зарубіжний досвід показує, що така система спроможна забезпечити населенню значно вищий рівень життя, після виходу на пенсію, аніж є сьогодні в Україні. Третій рівень пенсійної системи України – це система недержавного пенсійного забезпечення, що ґрунтується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень. Взагалі ситуація у цій сфері, з огляду на щоразу зростаючу динаміку пенсійних внесків, виглядає задовільною. Проте розмір пенсійних внесків до НПФ все ще залишається мізерним для нормальної діяльності третього рівня пенсійної системи. Головними перешкодами на шляху до розвитку недержавного пенсійного страхування є недостатній рівень підтримки зі сторони держави, а також низький рівень довіри населення до НПФ. Суттєвим фактором, який зупиняє розвиток НПФ також є обмеження інвестиційної політики НПФ через встановлення доволі вузького кола інструментів, в які дозволено вкладати пенсійні активи. З огляду на вищевказане, необхідною є розробка та впровадження дієвих заходів, що сприяли б вдосконаленню функціонування

НПФ та розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Головним завданням має стати удосконалення контролю за діяльністю НПФ, зокрема розробка адекватної моделі, яка дасть змогу реально оцінити рівень їх розвитку, їх фінансовий стан та стресостійкість. Необхідно також удосконалити законодавче регулювання інвестиційної діяльності НПФ та урізноманітнити інструменти для інвестування пенсійних активів громадян, враховуючи їх надійність, ліквідність та прибутковість. З метою підвищення фінансової грамотності населення та безпосередньо обізнаності щодо недержавного пенсійного забезпечення в Україні й зміцнення довіри до НПФ потрібно проводити постійну системну роз'яснювальну роботу. Держава повинна активно сприяти розвитку та вдосконаленню недержавного пенсійного забезпечення, оскільки це дозволить позбавити солідарну систему тих проблем, з якими вона стикнулася за роки свого існування.

У кваліфікаційній роботі наведено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення наукового завдання, що виявляється у поглибленні теоретичних положень та розробці практичних рекомендацій щодо сучасного стану та перспектив розвитку недержавного пенсійного страхування в Україні.

Результати проведеного дослідження дають змогу зробити такі висновки:

1. Визначено теоретичні та організаційно-правові основи функціонування недержавного пенсійного забезпечення в Україні. В процесі написання роботи було встановлено, що пенсійне страхування відноситься до непрямой форми інвестування домогосподарств, адже фізичні особи, при виборі даного виду вкладів власних коштів, не обирають напрямки інвестування власних коштів, а лише вкладають їх у певний пенсійний фонд, який, у свою чергу, вже розпоряджається коштами вкладників перетворюючи їх на інвестиційні ресурси.

2. Недержавний пенсійний фонд у фінансовій науці визначено як соціально-фінансовий інститут, призначений з метою соціального захисту громадян і забезпечення процесу збереження та нагромадження пенсійних

коштів у процесі їх мобілізації, інвестування і використання для фінансування належного рівня пенсійних виплат учасникам фонду. Подане трактування, дало змогу зрозуміти місце недержавного пенсійного фонду у пенсійній та фінансовій системах держави.

3. Обґрунтовано три взаємопов'язані напрями, що визначають діяльність недержавних пенсійних фондів:

- формування фінансових ресурсів за рахунок акумуляції пенсійних внесків;
- збереження і нагромадження фінансових ресурсів в частині інвестування пенсійних активів;
- використання коштів на здійснення пенсійних виплат учасникам та оплати послуг установ, що обслуговують діяльність фондів.

4. Аналіз вітчизняної практики функціонування та розвитку недержавних пенсійних фондів показав, що його специфічними на сьогодні є: диспропорції у структурі ринку; зменшення кількості недержавних пенсійних фондів, що обумовлено поступовою консолідацією; географічна концентрація; диференціація недержавних пенсійних фондів відповідно до основних показників діяльності (зокрема кількість учасників та вкладників, обсяг активів).

5. Оцінка рівня розвитку недержавних пенсійних фондів засвідчила, що на сьогодні фонди не виступають ключовим учасником вітчизняного фінансового ринку. Істотною проблемою щодо функціонування та розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні є незначна участі в населення, так як в основному фінансування недержавних пенсійних фондів на 96% здійснюється за рахунок внесків юридичних осіб. Крім того, проблемами в сучасних умовах залишаються: неналежна мотиваційна система, необізнаність, недовіра населення.

6. За результатами аналізу інвестиційних портфелів найбільших недержавних пенсійних фондів варто відмітити одноманітну структуру пенсійних активів, що обумовлено низьким рівнем розвитку недержавних

пенсійних фондів, що перешкоджає ефективній реалізації інвестиційної стратегії, недостатньо дієвими фінансовими інструментами на фондовому ринку. Обґрунтовано істотну роль у розв'язанні вказаних проблем держави. В контексті вдосконалення механізму залучення активів недержавних пенсійних фондів визначено необхідність випуску інфраструктурних облігацій, що забезпечить надійний напрям щодо розміщення активів недержавних пенсійних фондів, а також стабільне джерело фінансових ресурсів.

7. Незначний розвиток недержавних пенсійних фондів в Україні зумовлює необхідність активізації участі населення у пенсійному забезпеченні.

Крім того, доцільним є використання у вітчизняній практиці на основі зарубіжного досвіду наступних методів: автоматичне зарахування учасників зі збереженням права виходу з пенсійної програми, співфінансування пенсійних внесків (субсидування індивідуальних пенсійних рахунків за рахунок внесків роботодавця або держави), реалізація фінансово-освітніх програм для інформування населення щодо переваг недержавного пенсійного забезпечення, спрощення системи надання послуг, надання можливостей вилучення пенсійних накопичень.

8. Запропоновано основні способи вирішення проблемних питань, що стосуються системи недержавного пенсійного страхування, а саме:

- Перспективним напрямом вкладення коштів фондів можна вважати об'єкти інфраструктури, зокрема галузь житлово-комунального господарства. Модернізація механізму тарифоутворення на підприємствах житлово-комунального господарства за рахунок застосування стимулюючих методів регулювання, що сприятиме забезпеченню стабільного доходу і поверненню інвестованого капіталу для недержавних пенсійних фондів. Також недержавні пенсійні фонди фінансувати різноманітні інфраструктурні проекти в частині державно-приватного партнерства. При цьому ефективним фінансовим інструментом для фондів виступають інфраструктурні облігації, випуск яких в Україні на часі.

- Пріоритетним напрямом для активізації діяльності недержавного пенсійного страхування є залучення мігрантів. Проте впровадження даного напрямку в контексті недержавного пенсійного забезпечення таких учасників потребує адаптації чинного механізму їх обслуговування до особливостей такої цільової групи. Крім того, заслуговує на увагу застосування механізму сплати одноразового пенсійного внеску із впровадженням індивідуальних пенсійних облігацій як фінансового інструменту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Управління фінансовими потоками недержавних пенсійних фондів. URL: <https://biem.sumdu.edu.ua> (Дата звернення: 28.10.2022)
2. Основні показники системи недержавного пенсійного забезпечення. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <http://nfp.gov.ua> (Дата звернення: 28.10.2022).
3. Річний звіт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку за 2019 рік. URL: <https://www.nssmc.gov.ua> (Дата звернення: 01.11.2022).
4. Річний звіт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку за 2018 рік. URL: <https://www.nssmc.gov.ua> (Дата звернення: 01.11.2022).
5. Перелік звітів Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. URL: <https://www.nssmc.gov.ua> (Дата звернення: 02.11.2022)
6. Безбідна старість: які вигоди і ризики несуть українцям недержавні пенсійні фонди. URL: <http://investfunds.ua/> (Дата звернення: 02.11.2022).
7. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устенко, С. І. Юрій; [за ред. С. В. Мочерного]. 568 с.
8. Коваль Л. Як подолати дефіцит пенсійного бюджету. *Урядовий кур'єр*. 2017. 20 берез. С. 16-19.
9. Козаренко Л. В Роль недержавних пенсійних фондів та компаній зі страхування життя в розвитку людського потенціалу. *Бізнес Інформ*. 2016. № 2. С. 3-8.
10. Бойцова М. Нове пенсійне законодавство України : зб. законодавчих та нормат. док. / М. Бойцова. – Харків : Фактор, 2004. 413 с.
11. Ліпич Л. Г., Теслюк С. А. Структура фінансових ресурсів недержавних пенсійних фондів в Україні та їх аналіз. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2018. № 3 (15). С. 14-16.

12. Малий І. Й., Королук Т. О. Макрорегулювання фінансового сектору. Київ: КНЕУ, 2015. 303 с. С. 172-182.
13. Мелешко О. В. Формування та управління фінансовими ресурсами українських недержавних пенсійних фондів. URL: <http://www.rusnauka.com> (Дата звернення: 04.11.2022).
14. Національна Комісія з цінних паперів та фондового ринку. URL: <https://www.nssmc.gov.ua> (Дата звернення: 04.11.2022).
15. Небаба Н. О. Управління фінансовими потоками недержавних пенсійних фондів. Суми, 2015.
16. Основні показники системи недержавного пенсійного забезпечення. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <http://nfp.gov.ua> (Дата звернення: 04.11.2022) .
17. Офіційний сайт Міжнародної організації пенсійних наглядових органів. URL: <http://www.iopsweb.org/membership/iopsmembers.htm> (Дата звернення: 04.11.2022).
18. Офіційний сайт недержавного пенсійного фонду «ВСІ». URL: <http://www.vsenpf.com.ua/ua/reporting.htm> (Дата звернення: 05.11.2022).
19. Пахода С. С. Форми і методи управління фінансовими ресурсами недержавного пенсійного фонд. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. №1. С. 60-67.
20. Петрушка О. Корпоративне пенсійне страхування як складова соціального захисту найманих працівників. *Збірник наук. праць Других наукових читань пам'яті С.І. Юрія* / За ред. д.е.н., проф. О. П. Кириленко. (лист. 2016 р., м. Тернопіль). Тернопіль: ТНЕУ, 2016. С. 48-51.
21. Петрушка О., Баніт Ю. Досвід реформування пенсійних систем зарубіжних країн та його використання в Україні. *Наука й економіка*. 2015. № 1. С. 35-41.
22. Петрушка О. В Накопичувальна система державного пенсійного страхування: переваги та ризики запровадження в Україні. *Світ фінансів*. 2015. № 1. С. 35-42.

23. Петрушка О. В. Дискусійні питання щодо підвищення пенсійного віку в Україні в контексті світового досвіду. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. 2017. Т. 22, Вип. 1. С. 11-14.
24. Пікетті Т. Капітал у XXI столітті; пер з англ. Н. Палій. Київ: Наш Формат, 2016. 696 с.
25. Податковий кодекс України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/print1373554688442599> (Дата звернення:10.11.2022).
26. Про затвердження кваліфікаційних вимог до членів рад недержавних пенсійних фондів та фахівців з питань адміністрування недержавних пенсійних фондів: Розпорядження Держфінпослуг № 137 від 27.11.2003 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/z1164-03> (Дата звернення: 10.11.2022).
27. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 р. № 1057-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15> (Дата звернення: 10.11.2022).
28. Терещенко Г. М., Мусатова Т. А. Посилення пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами. *Наукові праці НДФІ*. 2016. № 1. С. 30-37.
29. Теслюк С. А. Інвестиційний потенціал недержавних пенсійних фондів. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. Запоріжжя, 2016. Вип. 4 (2). С. 1-6.
30. Горюк Н. Пенсійна система України та її фінансові продукти / Н. Горюк. URL: http://www.finrep.kiev.ua/download/fl_nov2012_ngoryuk_ua.pdf (Дата звернення: 12.11.2022) .
31. Електронна система оприлюднення інформації про діяльність недержавних пенсійних фондів / Національна комісія що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL : <https://www.drs.gov.ua> (Дата звернення: 13.11.2022).
32. Загальна інформація про недержавне пенсійне забезпечення /Інвестиційна група«Ініціатива».URL:http://www.initiative.com.ua/files//FAQ_NPF.pdf.

33. Зведена інформація ринків : Кредит&Депозит / Finance.ua про гроші. URL : http://finance.ua/ua/credit_deposit (Дата звернення: 13.11.2022).
34. Квартальна статистика НПФ в управлінні КУА / Українська асоціація інвестиційного бізнесу. URL: http://www.uaib.com.ua/analituaib/analit_npf.html (Дата звернення: 15.11.2022) .
35. Консультування щодо підвищення ефективності регулювання та нагляду за фінансовим сектором в Україні: Зелена книга / Національний банк України. URL: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=84101>(Дата звернення: 15.11.2022) .
36. Концепція запровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами в Державній комісії з регулювання ринків фінансових послуг України. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України № 585 від 15.07.2010.
37. Корнєєв В. В. Особливості та регуляторний базис страхового ринку України / В. В. Корнєєв // Україна фінансова. URL: <http://www.ufin.com.ua> (Дата звернення: 18.11.2022).
38. Марчук В. П. Аналіз діяльності та прогнозування активів недержавних пенсійних фондів України / Ефективна економіка. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua> (Дата звернення: 18.11.2022).
39. Недержавні пенсійні фонди / Українська асоціація інвестиційного бізнесу. URL: http://www.uaib.com.ua/abcpeople/abetka_npf.html (Дата звернення: 20.11.2022)
40. Нестеров Д. Ю. Механізми правового та організаційного забезпечення пенсійного страхування в Україні URL: <http://www.nbu.gov.ua> (Дата звернення:21.11.2022).
41. НПФ: недержавний пенсійний фантом. URL: <http://zet.in.ua/markets/finansovuj-rynok/npfnederzhavnij-pensijnij-fantom/> (Дата звернення:21.11.2022).

42. Огляд ринків. Ринок недержавного пенсійного забезпечення. Національна комісія що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <http://nfp.gov.ua/content/rinok-npz.html> (Дата звернення: 24.11.2022).
43. Пластун В. Л., Домбровський В. С. Тенденції розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні і світі. *Ефективна економіка*. URL: <http://dspace.uabs.edu.ua/bitstream/123456789/8524/1/efect%20econom.pdf> (Дата звернення: 25.11.2022).
44. Порядок визначення чистої вартості активів недержавного пенсійного фонду (відкритого, корпоративного професійного). Положення ДКЦПФР від 11.08.04 №339 / Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0096-05> (Дата звернення: 25.11.2022).
45. Положення про граничний розмір витрат, пов'язаних із здійсненням недержавного пенсійного забезпечення. Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг 04.12.2012 2541. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua> (Дата звернення: 26.11.2022).
46. Положення про провадження діяльності з адміністрування недержавного пенсійного фонду. Положення НКЦПРФ від 03.12.2013 №4400. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (Дата звернення: 26.11.2022).
47. Порядок визначення чистої вартості активів недержавного пенсійного фонду (відкритого, корпоративного професійного). Положення ДКЦПФР від 11.08.04 №339 / Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (Дата звернення: 26.11.2022).
48. Правові гарантії діяльності НПФ : інвестування пенсійних активів та здійснення виплат, Правовий тиждень. URL: <http://legalweekly.com.ua> (Дата звернення: 26.11.2022).
49. Про вимоги до осіб, що здійснюють професійну діяльність з управління активами інституційних інвесторів (діяльність з управління активами) щодо складу та структури активів недержавних пенсійних фондів, якими вони

управляють. Положення державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 11.08.04, № 336. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1030.1128.4&nobreak=1> (Дата звернення: 27.11.2022).

50. Про винагороду за надання послуг з управління активами недержавного пенсійного фонду. Положення ДКЦПРФ від 11.08.04 №335. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1106-04>(Дата звернення:27.11.2022) .

51. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Закон України від 09.07.2003, № 1058-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1058-15> (Дата звернення:27.11.2022).

52. Про затвердження Положення про інвестиційну декларацію недержавного пенсійного фонду. Положення державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 27.11.03 № 139. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1165-03> (Дата звернення:27.11.2022) .

53. Про затвердження Положення про порядок складання, формування та подання адміністратором недержавного пенсійного фонду звітності з недержавного пенсійного забезпечення. Розпорядження державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 27.10.2011 № 674. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (Дата звернення:27.11.2022).

54. Офіційний сайт адміністратора недержавних пенсійних фондів “АЦПО” URL: <https://www.npf.com.ua/#sp-top-bar> (Дата звернення:27.11.2022)

55. Сопільняк А.В. Проектне фінансування: проблеми і перспективи розвитку в Україні. *Молодий вчений*. 2015. №2(17). С. 70-74.

56. Кузьменко С. Г. Про деякі проблемні питання переходу до накопичувальної системи пенсійного забезпечення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2015. № 17.

57. Статистичні дані Організації Економічного Розвитку і Співробітництва URL: <http://www.oecd.org/statistics/> (Дата звернення:30.11.2022)

58. Штепенко К. П., Деркаченко А. В. Аналіз діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні. *Молодий вчений*. 2016. № 12.1 (40). С. 1006-1009

59. Петрушка О. Корпоративне пенсійне страхування як складова соціального захисту найманих працівників. Збірник наук. праць Других наукових читань пам'яті С.І. Юрія / За ред. д.е.н., проф. О. П. Кириленко (лист. 2016 р. м. Тернопіль). Тернопіль: ТНЕУ, 2016.
60. Петрушка О. В. Накопичувальна система державного пенсійного страхування: переваги та ризики запровадження в Україні. *Світ фінансів*. 2015. № 1. С. 119-127.
61. Теслюк С. А., Грудзевич І. Т. Обґрунтування доцільності впровадження недержавного пенсійного забезпечення. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2016. № 3. С. 107–114.
62. Теслюк С. А. Модель накопичення та використання фінансових ресурсів недержавних пенсійних фондів у контексті їх стратегічного управління. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. Львів. 2017. Вип. 54. С. 372–375.
63. Теслюк С. А. Механізм управління фінансовими ресурсами недержавного пенсійного фонду. *Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика: матеріали XXII Міжнар. наук.-практ. конф. (24–25 трав. 2017 р., м. Луцьк)*. Луцьк, 2017. С. 121–123.
64. Терещенко Г. М., Мусатова Т. А. Посилення пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами. *Наукові праці НДФІ*. 2016. № 1. С. 95–106.
65. Закон України Документ 1058-IV “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”. URL: Про загальнообов'язкове держ... | від 09.07.2003 № 1058-IV (rada.gov.ua).
66. Павлів В. В. Ризики в діяльності недержавних пенсійних фондів. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*. 2016. Вип. 2. С. 12-14.
67. Закон України Документ 1057-IV “Про недержавне пенсійне страхування”. URL: Про недержавне пенсійне забе... | від 09.07.2003 № 1057-IV (rada.gov.ua).

68. Зубакін М.І. Недержавне пенсійне страхування в Україні та основні проблеми залучення коштів фізичних осіб. *Актуальні питання фінансової теорії і практики*: зб. матеріалів Сьомої заочно-дистанційної конференції студентів і молодих вчених (м. Тернопіль, 30 листопада 2020 р.). Тернопіль. 2020.
69. Зубакін М.І. Особливості інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні. Шості Всеукраїнські наукові читання пам'яті С.І. Юрія: зб. наукових праць. Тернопіль. 2020
70. Козак Г. І. Недержавні пенсійні фонди в умовах реформування пенсійної системи України: дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. 225 с.
71. Брич В. Я., Шушпанов П. Г. Соціально-економічна структура населення Тернопільської області як чинник зовнішньої трудової міграції. *Україна : аспекти праці*. 2009. № 1. С. 33-37.
72. Edward R. Freeman Strategic Management: a stakeholder approach / R. Edward. – Cambridge : Cambridge University Press.
73. Corporate social responsibility and social rights : proc. of the 5th Vienna workshop on intern. consultational law / Christina Binder et al. (Hg.). Wien : Nomos: facultas.wuv.
74. Bodie Z. International pension swaps . Working Paper. Boston : Boston University School of Management, 2002. № 02–01.
75. Carroll A. B. Managing ethically with global stakeholders: a present and future challenge / A. B. Carroll // *Academy of Management Executive*. 2004. № 18 (2).
76. Investment and enterprise responsibility review. Analysis of investor and enterprise policies on corporate social responsibility // United Nations.